

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ
ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

**Ιωάννης Κολιόπουλος
Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Αθανάσιος Καλλιανιώτης
Χαράλαμπος Μηνάογλου**

BIBΛIO ΜΑΘΗΤΗ

**Ιστορία του νεότερου
και σύγχρονου κόσμου**

Στ' Δημοτικού

2ος τόμος

Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού

**Ιστορία του νεότερου
και σύγχρονου κόσμου**

Βιβλίο μαθητή

Τόμος 2ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής

Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Επίκουρος Καθηγητής, ΑΠΘ

Αθανάσιος Καλλιανιώτης

Σχ. Σύμβουλος Δρ Νεότερης

Ιστορίας

Χαράλαμπος Μηνάογλου

Εκπ/κός, Δ.Ε. Δρ Νεότερης Ιστορίας

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη

Καθηγήτρια, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Ιωάννης Κάππος

Σχολικός Σύμβουλος

Αντώνης Σμυρναίος

Σχολικός Σύμβουλος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Βασίλης Δημητριάδης, Φιλόλογος

**ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔ. ΙΝΣΤΙΤ.**

**Γεώργιος Σκαλιάπας,
Σύμβουλος Παιδαγ/κού Ινστιτούτου**

Ιωάννης Παπαγρηγορίου*
Π. Σύμβουλος Παιδ/κού Ινστιτούτου

**ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ
University Studio Press
Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων
& Περιοδικών**

*** συμμετείχε στο πρώτο μέρος του
διδακτικού πακέτο**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**
Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**Προσαρμογή: Μαρία Ατζάμπου,
Εκπαιδευτικός**
**Επιμέλεια: Ελένη Ανδρέου,
Ψυχολόγος**

Επιστημονικός υπεύθυνος:
**Βασίλης Κουρμπέτης, Σύμβουλος Α΄
του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ**

Υπεύθυνη του έργου:
**Μαρία Γελαστοπούλου,
M.Ed. Ειδικής Αγωγής**

**Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος
Γκυρτής, Δρ. Πληροφορικής**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ
ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

**Ιωάννης Κολιόπουλος
Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Αθανάσιος Καλλιανιώτης
Χαράλαμπος Μηνάογλου**

Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού

**Ιστορία του νεότερου
και σύγχρονου κόσμου**

Τόμος 2ος

Κεφάλαιο 7

Οι δάσκαλοι του Γένους

Δάσκαλοι του Γένους ονομάζονται οι μορφωμένοι Έλληνες που κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας συνέβαλαν, με την προφορική διδασκαλία τους ή με τα κείμενα τους, στην καλλιέργεια της ελληνικής παιδείας.

◀ Ο Άγιος
Κοσμάς ο
Αιτωλός

Αρκετοί από τους δασκάλους του Γένους ήταν ή έγιναν αργότερα κληρικοί. Κάποιοι σπούδασαν στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα ενώ άλλοι στα Ιόνια Νησιά, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στο εξωτερικό.

Οι δάσκαλοι του Γένους δίδασκαν σε ναούς, σε σχολεία και σε δημόσιους χώρους. Έγγραφαν επίσης επιστολές και άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες είτε ολόκληρα βιβλία, που τα τύπωναν με την υποστήριξη της Εκκλησίας, των Φαναριωτών ηγεμόνων ή φιλομαθών εμπόρων. Με το έργο τους βοήθησαν στην ίδρυση σχολείων και την τόνωση της ελληνικής παιδείας, στην ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης του 1821 και στην ανάπτυξη του Φιλελληνισμού στη Δύση.

Φωτισμένοι πνευματικοί άνδρες έδρασαν σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν, όπως αναφέρθηκε, η δράση των Ελλήνων λογίων στη Δύση. Κατά τον 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα οι ιδέες και τα κηρύγματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού κυριαρχούσαν στη Δυτική Ευρώπη. Οι νέες φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές ιδέες έφτασαν γρήγορα και στην ελληνική Χερσόνησο, δυναμώνοντας την επαναστατική διάθεση των υπόδουλων Ελλήνων. Η πνευματική αυτή δραστηριότητα ονομάστηκε **Νεοελληνικός Διαφωτισμός.**

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός ανέδειξε μεγάλες μορφές στα ελληνικά γράμματα, όπως ο Φαναριώτης νομικός Δημήτριος Καταρτζής και ο Κερκυραίος κληρικός Ευγένιος

Βούλγαρης, που δίδαξε στην Αθωνιάδα Σχολή φιλοσοφία και μαθηματικά. Επίσης δύο ξαδέλφια από τη Θεσσαλία, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς και ο Δανιήλ Φιλιππίδης, συνέγραψαν στη δημοτική γλώσσα τη «Γεωγραφία Νεωτερική», ενώ ο Κοζανίτης γιατρός Μιχαήλ Περδικάρης σατίρισε σε πεζά και σε στίχους πρόσωπα και γεγονότα της εποχής του.

Το 1806 εκδόθηκε στην Ιταλία η «Ελληνική Νομαρχία», ένα έργο άγνωστου συγγραφέα αφιερωμένο στον Ρήγα Βελεστινλή. Στο σημαντικό αυτό κείμενο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού καταδικάζεται η «αναρχία» και η «μοναρχία» και προβάλλεται ως ιδανική διοίκηση η «νομαρχία», δηλαδή το πολίτευμα όπου εξουσιάζουν οι νόμοι.

Ξεχωριστή προσωπικότητα αποτελεί ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, ο οποίος συνδύαζε το πνεύμα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και της παιδείας με τη θρησκευτική πίστη και την εθνική συνείδηση. Ήταν λόγιος μοναχός του Αγίου Όρους, ιεροκήρυκας και μάρτυρας. Το κήρυγμά του έβρισκε μεγάλη απήχηση στον υπόδουλο ελληνικό πληθυσμό της υπαίθρου, όπου περιόδευσε για να αναχαιτίσει τους εξισλαμισμούς, ιδρύοντας σχολεία.

Γλωσσάρι

Φιλομαθής: Αυτός που αγαπά τη μάθηση, που μελετά για την απόκτηση γνώσεων.

Ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης: Η διάδοση και καλλιέργεια των επαναστατικών ιδεών στο λαό από τους Δασκάλους του Γένους.

Φιλελληνισμός: Έτσι αποκαλείται το κίνημα των ξένων που αγαπούσαν τους Έλληνες και τον ελληνικό πολιτισμό.

Ριζοσπαστικές ιδέες: Πρωτοποριακές για την εποχή τους αντιλήψεις.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. «Σύμβαση μαθητείας, 16 Ιουνίου 1560.

Μέσα σε σπίτι της Αγίας Τριάδας της Παραλλείου ο κυρ Ιωαννίκιος ο ιερομόναχος, κατά κόσμον Βλάσης, συμφώνησε με τον κυρ Παύλο τον Αργυρό και ανέλαβε ο Ιωαννίκιος ένα παιδί με το όνομα Θωμάς, που ήταν συγγενής του Παύλου για να το μάθει γράμματα, να μπορεί να διαβάζει κάθε βιβλίο, για έξι χρόνια. Υπόσχεται ο κυρ -

Παύλος να δώσει του πιο πάνω ιερομονάχου για τα μαθητικά έξοδα του παιδιού οκτώ φλουριά ως μισθό και τα αποκριάτικα, τα πασχάλινά και τα δευτεριάτικα φιλοδωρήματα κατά τη συνήθεια. Υπόσχεται δε ο κυρ- Παύλος να του δώσει τώρα δύο φλουριά για μισθό και, όταν αρχίσει να μαθαίνει στο παιδί την Οκτώηχο, να του δώσει ένα μέρος της οφειλής και, όταν αρχίσει να μαθαίνει στο παιδί το Ψαλτήρι, άλλο μέρος και, όταν αρχίσει να μαθαίνει στο παιδί τον Απόστολο, άλλο μέρος και, όταν τα μάθει στο παιδί όλα, να κάνουν λογαριασμό να τον εξοφλήσει τελείως. Και έτσι συμφώνησαν. Μάρτυρες (του συμφωνητικού) ο παπά κυρ Νικόλαος Σπειρής και ο παπά κυρ Φώτιος Παλατιανός». Αντώνιος Σπυρής, Νοτάρι-

ος και Πρωτοπαπάς Κερκύρων.
Πρωτόκολλο (1560-1567), επιμέ-
λεια Ελένη Αγγελομάτη-Τσου-
γκαράκη, Γιάννης Κ. Μαυρομά-
της, Κέρκυρα 2007, σ. 25.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. «Η δύναμη των νόμων»

«Ας μάθουν λοιπόν όλοι οι φτωχοί
γονείς ότι σε ένα καθεστώς που
κυριαρχούν οι νόμοι, ο καθένας
μπορεί να ζήσει καλά, ακόμη και
χωρίς να είναι πλούσιος. Οι νόμοι
προβλέπουν και γι' αυτούς που
δεν έχουν. Τα παιδιά όλων είναι
παιδιά της πατρίδας και αυτή τα
ανατρέφει, τα γυμνάζει και φρο-
ντίζει για την προκοπή τους. Γι'
αυτό και αυτά την αγαπούν και
την ευγνωμονούν».

**Ανωνύμου του Έλληνας, Ελληνική
Νομαρχία ήτοι λόγος περί ελευθε-**

ας, Αθήνα 1971, σ. 15. (Απόδοση στα νέα ελληνικά)

3. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός απευθύνεται προς τους γονείς

«Και εσείς, γονείς, να παιδεύετε τα παιδιά σας εις τα χριστιανικά ήθη, να τα βάνετε να μανθάνουν γράμματα. Να κάμετε τρόπον εδώ εις την χώραν σας διά σχολείον, να βρήτε έναν διδάσκαλον να τον πληρώνετε να σας μαθαίνη τα παιδιά σας, ότι αμαρτάνετε πολύ να τα αφήνετε αγράμματα και τυφλά. Και μη μόνον φροντίζετε να τους αφήσετε πλούτη και υποστακτικά και μετά τον θάνατον σας να τα τρων και να τα πίνουν και να σας οπισωλογούν. Καλύτερα να τα αφήνετε πτωχά και γραμματισμένα, παρά πλούσια και αγράμματα». **Ι. Μενούνου, Κοσμά του**

**Αιτωλού, Διδαχές και βιογραφία,
Αθήνα 1980, σ. 173.**

 Ματιά στο παρελθόν

Το «Κρυφό Σχολειό»

Την πρώτη περίοδο μετά την Άλωση, τα γράμματα και οι τέχνες οπισθοδρόμησαν. Επίσης, μειώθηκαν δραστικά αυτοί που αποκτούσαν σχολική μόρφωση και περιορίστηκαν ουσιαστικά σε όσους θα γίνονταν κληρικοί. Για τον λόγο αυτό, τα ελληνικά γράμματα διδάσκονταν κυρίως στις εκκλησίες ή στα μοναστήρια, από δασκάλους ιερωμένους. Αυτές οι δύσκολες συνθήκες αποτυπώθηκαν στην εθνική συλλογική μνήμη*, κατά τον 19ο αιώνα, με τη μορφή της δραματικής εικόνας του Νικολάου Γύζη «το Κρυφό Σχολειό» και το ομότι-

λο ποίημα του Ιωάννη Πολέμη (1899). Αργότερα, από τον 17ο αιώνα και έπειτα, η ακμή του εμπορίου έδωσε ώθηση και στο ζήτημα της εκπαίδευσης. Έτσι αυξήθηκε ο αριθμός των σχολείων, ιδιαίτερα μάλιστα των κοσμικών σχολείων, τα οποία λειτουργούσαν πλέον στο πλαίσιο του κοινοτικού θεσμού, υπό την εποπτεία των προεστών κάθε τόπου.

* εθνική συλλογική μνήμη: η άποψη που έχει διαμορφώσει ένας λαός για ένα γεγονός μέσω κυρίως της παιδείας και της παράδοσής του

«Απ' έξω μαυροφόρ' απελπισιά,
πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό
σκοτάδι,
και μέσα στη θολόκτιστη εκκλησιά,
στην εκκλησιά, που παίρνει κάθε

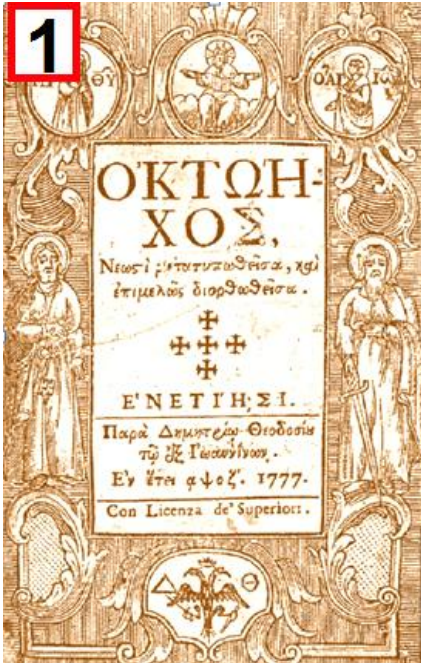
**βράδυ την όψη του σχολειού,
το φοβισμένο φως του καντηλιού
τρεμάμενο τα ονείρατα αναδεύει,
και γύρω τα σκλαβόπουλα
μαζεύει».**

.....
**«Ένας ψαλμός ακούγεται βαθύς σα
μελωδίες ενός κόσμου άλλου,
κι ανατριχιάζει ακούοντας καθείς
προφητικά τα λόγια του δασκάλου
με μια φωνή βαριά.**

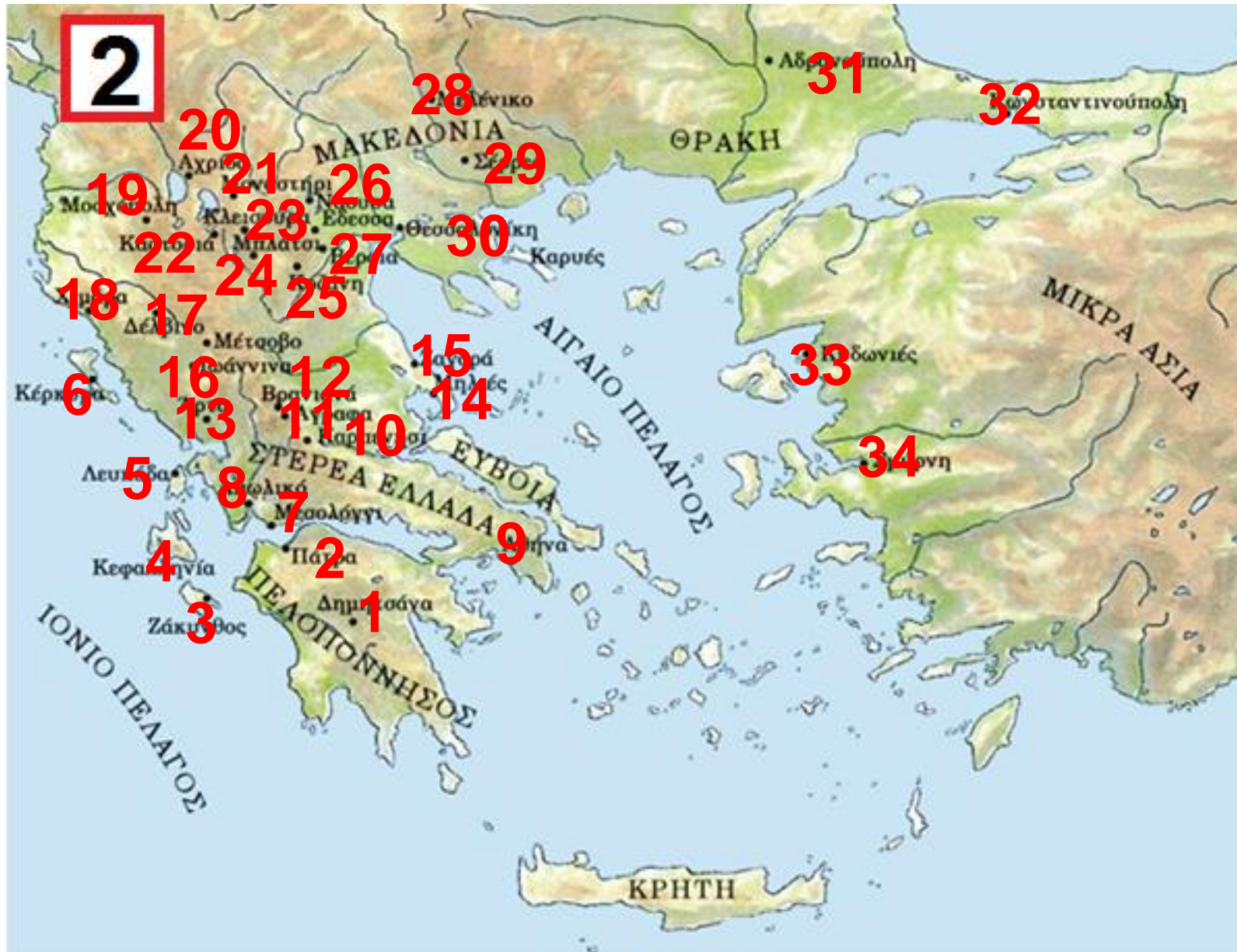
**"Μη σκιάζεστε στα σκότη! Η λευτε-
ριά σαν της αυγής το φεγγοβόλο
αστέρι
της νύχτας το ξημέρωμα θα
φέρει"».**

.....

**Η πρώτη και η τελευταία στροφή
από το ποίημα του Ιωάννη Πολέ-
μη «Το κρυφό σχολειό».**

Η «Οκτώηχος»
χρησιμοποιήθηκε
ως Αναγνωστικό
◀ στα σχολεία την
εποχή της
Τουρκοκρατίας

Περιοχές
όπου
λειτούρ-
γησαν
σχολεία
στον
ελληνικό
χώρο
κατά τον
18ο
αιώνα

1	Δημητσάνα	15	Ζαγορά	29	Σέρρες
2	Πάτρα	16	Ιωάννινα	30	Θεσσαλονίκη
3	Ζάκυνθος	17	Δέλβινο	31	Αδριανούπολη
4	Κεφαλληνία	18	Χιμάρα	32	Κωνσταντι- νούπολη
5	Λευκάδα	19	Μοσχόπολη		
6	Κέρκυρα	20	Αχρίδα	33	Κυδωνιές
7	Μεσολόγγι	21	Μοναστήρι	34	Σμύρνη
8	Αιτωλικό	22	Καστοριά		
9	Αθήνα	23	Κλεισούρα		
10	Καρπενήσι	24	Μηλάτσι		
11	Άγραφα	25	Κοζάνη		
12	Βρανιανά	26	Νάουσα		
13	Άρτα	27	Έδεσσα		
14	Μηλιές	28	Μελένικο		

Προμετωπίδα της «Ελληνικής Νομαρχίας»

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ Ἦτοι Λόγοι Περί ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Το «Μέγα Αλφαβητάριο» εκδόθηκε στη Βιέννη το 1771 από τον Μιχαήλ Παπά Γεώργιο του Σιατιστεύως, με δαπάνες Κωνστ. Αλεξ. Φιλιππίδου του Γάγου

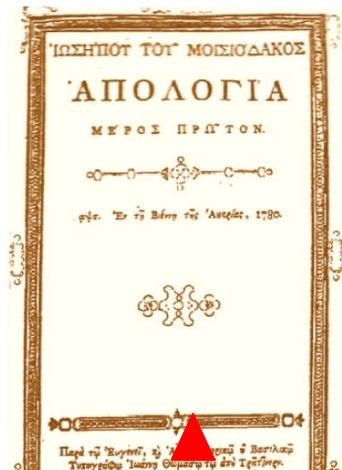
Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (δεν συμπεριλαμβάνονται ο Αδαμάντιος Κοραΐς και ο Ρήγας Βελεστινλής)

**Μεθόδιος
Ανθρακί-
της
1660-1749
Ιωάννινα**

**Ευγένιος
Βούλγαρης
1716-1806
Κέρκυρα**

**Ιώσηπος
Μοισιόδα-
κας
περ. 1725-
1800**

**Δανιήλ Μοσχο-
πολίτης Μοσχό-
πολη (σημερινή
Αλβανία)**

**◀ Δημήτριος Καταρτζής, περ.
1730-1807, Κων/πολη**

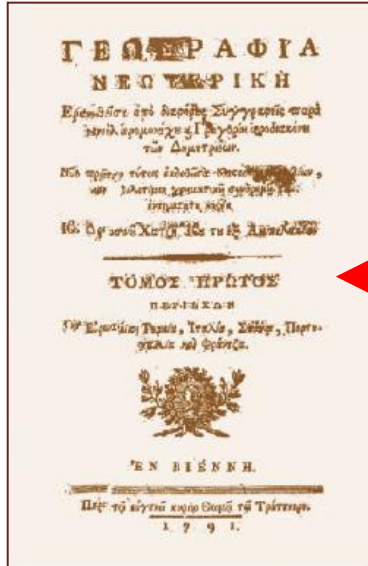

**Χριστόδουλος
Παμπλέκης 1733-
1793**

**Μπαμπίνη Ξηρό-
μερου Αιτωλοα-
καρνανίας**

**Βενιαμίν Λέσβιος
περ. 1759-1824
Πλωμάρι
Μυτιλήνης**

**Δανιήλ Φιλιππί-
δης, 1750-1832
Μηλιές Πηλίου**

**Νεόφυτος Δού-
κας περ. 1760-
1845
Άνω Σουθενά,
Ζαγορίου Ηπεί-
ρου**

**Γρηγόριος
Κωνστα-
ντάς, 1758-
1844 Μηλιές
Πηλίου**

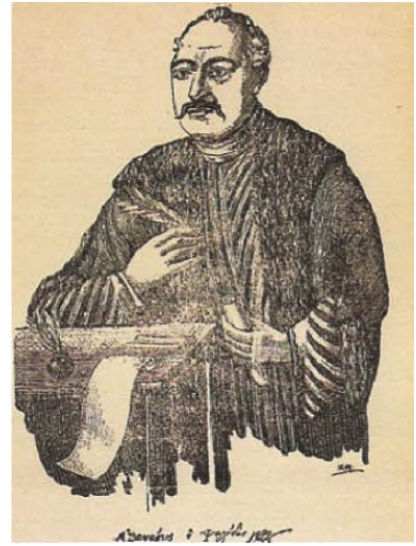

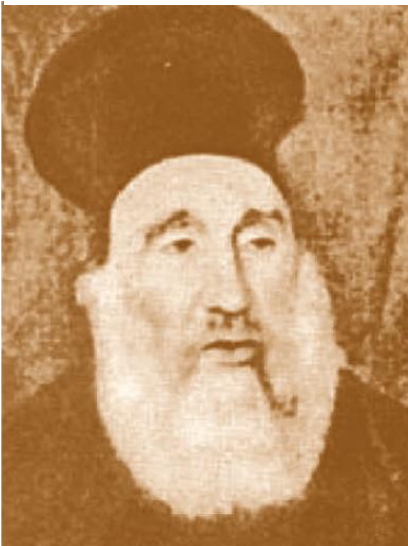
**Παναγιώτης
Κοδρικός
1762-1827
Αθήνα**

**Άνθιμος
Γαζής
1764-1828
Μηλιές**

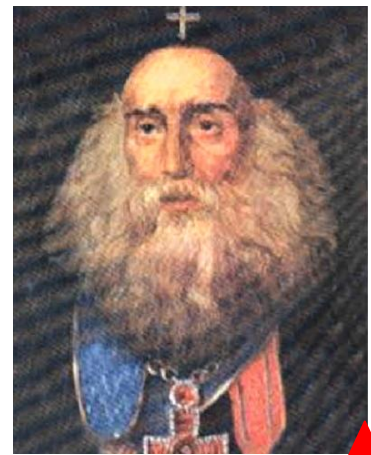
**Αθανάσιος
Ψαλίδας
1767-1829
Ιωάννινα**

**Νεόφυτος
Βάμβας
1770-1855
Χίος**

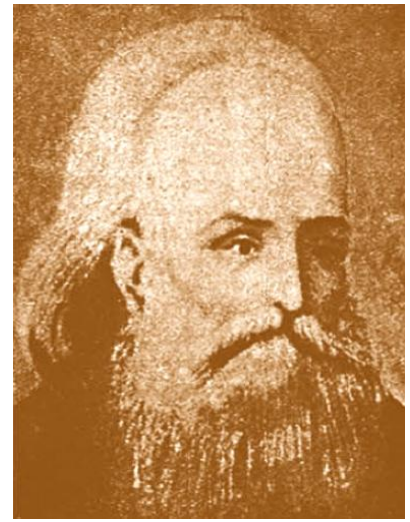
**Κωνσταντίνος
Κούμας
1777-1836
Λάρισα**

**Κωνσταντίνος
Οικονόμος ο εξ Οικονόμων
1780-1857
Τσαριτσάνη**

**Θεόκλητος
Φαρμακίδης
1784-1860
Νίκαια
Λάρισας**

**Θεόφιλος
Καΐρης
1784-1853
Άνδρος**

👉 Ερωτήματα

- Τι θεωρείτε ότι προσέφεραν στο Γένος οι δάσκαλοι της Τουρκοκρατίας;
- Να σχολιάσετε τις απόψεις του Κοσμά του Αιτωλού για την παιδεία. Θα σας βοηθήσει και η Πηγή 3.

Κεφάλαιο 8

Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής

Ανάμεσα στους δασκάλους του Γένους ξεχωρίζουν για τη δράση τους ο λόγιος επαναστάτης Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής, ένας Έλληνας φιλόλογος φημισμένος ακόμη και στην Ευρώπη.

Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής υποβαστάζουν την Ελλάδα. Πίνακας σε χαρτόνι του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου

Ο Ρήγας, γιος εμπόρου, γεννήθηκε το 1757 στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας, το οποίο στην αρχαιότητα ονομαζόταν Φερές. Νεαρός ακόμη, μπήκε στην υπηρεσία των Φαναριωτών στην Κωνσταντινούπολη και έπειτα μετανάστευσε στο Βουκουρέστι, ως γραμματέας του ηγεμόνα της Βλαχίας. Εκεί επηρεάστηκε από τις ευρωπαϊκές ριζοσπαστικές ιδέες, κάνοντας κύριο στόχο του την απελευθέρωση της πατρίδας. Το 1790 ταξίδεψε στη Βιέννη.

Το συγγραφικό και εκδοτικό του έργο είναι μεγάλο. Ο Ρήγας εξέδωσε γαλλικά μυθιστορήματα μεταφρασμένα στη δημοτική γλώσσα, ένα βιβλίο Φυσικής για σχολική χρήση, έναν τεράστιο χάρτη της Ελλάδας, την περίφημη «Χάρτα της Ελλάδος», μια εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και πολλά άλλα. Ο

Θούριος ήταν ένας φλογερός επαναστατικός ύμνος που συγκίνησε πολλούς νέους της εποχής και έγινε σύμβολο του αγώνα για την ελευθερία.

Ο Ρήγας Βελεστινλής οραματιζόταν τη συνεργασία των υπόδουλων βαλκανικών λαών για την απελευθέρωσή τους από τον οθωμανικό ζυγό και τη δημιουργία ενός ευνοούμενου δημοκρατικού κράτους, όπου θα κυριαρχούσε η ελληνική γλώσσα και παιδεία. Ωστόσο, η δράση του έγινε γρήγορα γνωστή και προκάλεσε την αντίδραση της Αυστρίας, η οποία τότε διατηρούσε καλές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Αυστριακοί συνέλαβαν τον Ρήγα και συνεργάτες του το Δεκέμβριο του 1797. Λίγους μήνες αργότερα τον παρέδωσαν μαζί με επτά συντρόφους του στους

Τούρκους, οι οποίοι τους θανάτωσαν και τους έριξαν στον ποταμό Δούναβη.

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς καταγόταν από πλούσια οικογένεια της Χίου, αλλά γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1748. Φοίτησε αρχικά στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, ενώ αργότερα εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Γαλλία, όπου σπούδασε ιατρική. Εκεί γνώρισε από κοντά τη Γαλλική Επανάσταση και τις φιλελεύθερες ιδέες της. Ασχολήθηκε κυρίως με την αναγραφή, την επιμέλεια και τη δημοσίευση των χειρογράφων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.

Ο Κοραΐς πίστευε ότι για να ελευθερωθεί το ελληνικό έθνος, έπρεπε πρώτα να φωτιστεί διαμέσου της παιδείας, με κατάλληλη όμως μέθοδο διδασκαλίας και χρησιμοποιώντας μια νέα ελληνική

γλώσσα, με απλούστερη μορφή από την αρχαία. Η απήχησή του ήταν μεγάλη και πολλοί δάσκαλοι ζητούσαν τις συμβουλές του. Γνωστές είναι επίσης οι θεωρίες του για τη γλώσσα. Ο Κοραΐς πρότεινε τη χρήση μιας γλώσσας που θα είχε ως βάση της την καθομιλουμένη γλώσσα της εποχής, από την οποία όμως θα είχαν αφαιρεθεί οι ξένες λέξεις καθώς και οι διάφορες ιδιωματικές εκφράσεις.

Ο Κοραΐς συνέβαλε σημαντικά στην ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης, π.χ. με το ποίημά του «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» αλλά και κατά τη διάρκειά της, γράφοντας συμβουλευτικές επιστολές. Συντέλεσε επίσης στην ίδρυση του Ελληνικού Κομιτάτου στο Παρίσι. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, όπως οι περισσότεροι από τους εκ-

προσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, είχε ως βασική φιλοσοφική αρχή την πίστη στη λογική του ανθρώπου.

Γλωσσάρι

Θούριος: Επαναστατικό τραγούδι. Οι στίχοι του απευθύνονταν στους υποδούλους και τους καλούσαν να αγωνιστούν για να απαλλαγούν από τη σκλαβιά.

Ευνομούμενος: Αυτός που διοικείται με δίκαιους νόμους.

Ελληνικό Κομιτάτο: Φιλελληνική οργάνωση που ιδρύθηκε στο Παρίσι.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. Απόσπασμα από τη Νέα Πολιτική Διοίκηση του Ρήγα Βελεστινλή

«Όλοι, χωρίς εξαίρεσιν, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η Πα-

τρεις έχει να καταστήση* σχολεία
εις όλα τα χωρία διά τα αρσενικά
και θηλυκά παιδιά. Εκ των γραμ-
μάτων γεννάται η προκοπή, με την
οποίαν λάμπουν τα ελεύθερα έθ-
νη».

Ρήγα Βελεστινλή, Άπαντα τα Σωζό-
μενα, επιμέλεια Πασχάλης Μ. Κι-
τρομηλίδης, Αθήνα 2001, τόμ. 5,
σσ. 41-42.

* να καταστήση = να ιδρύσει

2. Αποσπάσματα από τον Θούριο του Ρήγα Βελεστινλή

«Ως πότε, παλληκάρια, να ζούμεν
στα στενά,

μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ρά-
χες, στα βουνά;

σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέ-
πωμεν κλαδιά,

να φεύγωμ' απ' τον κόσμο, για

την πικρή σκλαβιά;
να χάνωμεν αδέρφια, Πατρίδα και
γονείς
τους φίλους, τα παιδιά μας κι
όλους τους συγγενείς;
Κάλλιο 'ναι μιας ώρας ελεύθερη
ζωή, παρά σαράντα χρόνοι σκλα-
βιά και φυλακή!».

.....
«Ελάτε μ' έναν ζήλον σε τούτον
τον καιρόν,
να κάμωμεν τον όρκον επάνω
στον Σταυρόν.
Συμβούλους προκομμένους με πα-
τριωτισμόν,
Να βάλωμεν, εις όλα να δίδουν ο-
ρισμόν.
Οι Νόμοι νάν' ο πρώτος και μόνος
οδηγός,
Και της Πατρίδος ένας να γένη αρ-
χηγός.
Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει τη

σκλαβιά.

Να ζούμε σα θηρία, ειν' πλιο σκληρή φωτιά».

Λ.Ι. Βρανούση, Ρήγας Βελεστινλής, Αθήνα 1963, δεύτερη έκδοση, σσ. 167-168.

3. Απόσπασμα από το έργο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» του Αδαμάντιου Κοραή

«Οι Ηπειρώται ενθυμήθητε* τα κατωρθώματα των προγόνων σας· εσεείς και παλαιά εφάνητε ανδρείοι, και σήμερον ακόμη εδείξατε μετας κατά των αγρίων Πασάδων νίκας, ότι δεν εχάσατε την προγονικήν μεγαλοψυχίαν. Οι Θεσσαλοί και Μακεδόνες ενθυμήθητε ότι οι πρόγονοί σας κατετρόπωσαν τον Δαρείον, όστις ήτον ασυγκρίτως φοβερώτερος βασιλεύς από τον

σημερινόν άνανδρον και γυναικώ-
δη τύραννον της Ελλάδος. Οι Πε-
λοποννήσιοι και οι λοιποί Έλλη-
νες μη λησμονήσετε τα τρόπαια* ,
όσα κατά των βαρβάρων ανέστη-
σαν* οι προπάτορές* σας· και σεις
εξαιρέτως οι Μαϊνῶται συλλογί-
σθητε ότι είσθε αίμα Σπαρτιατών.

Όλοι ομού* , όσοι με το λαμπρόν
όνομα των Ελλήνων δοξάζεσθε,
βάλετε καλά εις τον νουν σας, ότι
αφ' όσας δυστυχίας δύναται να
πάθη ο άνθρωπος η πλέον απαρη-
γόρητος είναι η δουλεία.

**Κοραής. Άπαντα τα πρωτότυπα έρ-
γα, επιμέλεια Γ. Βαλέτας, τόμ. Α1,
σ. 69.**

* ενθυμήθητε = θυμηθείτε

* τα τρόπαια = τις νίκες

* ανέστησαν = κέρδισαν

* προπάτορες= πρόγονοι

* ομού = μαζί

 Ματιά στο παρελθόν

Ο Κοραΐς γράφει για τον Βολταίρο

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς βρισκόταν στο Παρίσι όταν ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση. Σε μια από τις επιστολές του, με αφορμή την μετακομιδή (σημ. μεταφορά) των λειψάνων του Βολταίρου στη γαλλική πρωτεύουσα τον Ιούλιο του 1791, ο Έλληνας Διαφωτιστής έγραψε: «Δεν με εξέπληξε, φίλε μου, ούτε η μεγαλοπρέπεια της κηδείας. Ούτε ο χρυσός και ο άργυρος, ο οποίος άστραφτε από όλα τα μέρη, θάμπωσε τα μάτια μου. Αλλ' όταν είδα να περιφέρουν τα βιβλία του

θριαμβευτικά και να είναι περικυκλωμένα από πλήθος ακαδημαϊκών, τότε ήθελα να σε έχω κοντά μου μάρτυρα και της αγανάκτησής μου και των δακρύων μου, δακρύων, φίλε μου, αληθινών, δακρύων απαρηγόρητων, τα οποία μ' έκανε να χύσω η ανάμνηση ότι έτσι και οι πρόγονοί μου, οι αμίμητοι Έλληνες, ήξεραν να τιμούν τη σοφία». (Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ο τάφος τον Βολταίρου στο Πάνθεον, Παρίσι

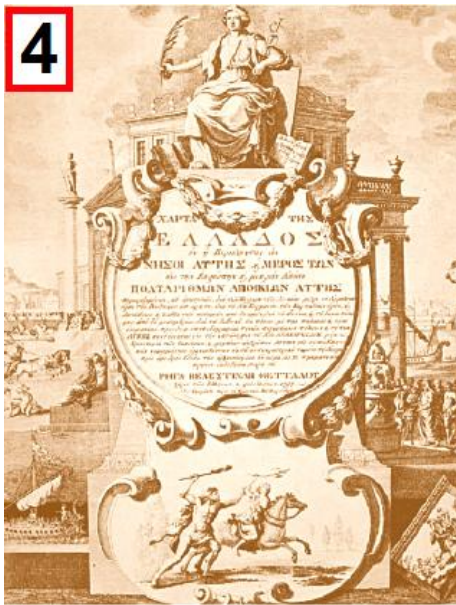
Ο Αδαμάντιος Κοραής

2
Ο Ρήγας
Βελεστινλής

3
Ο Ρήγας ρίχνει τον
σπόρο της ελευθε-
ρίας, Αθήνα, Γεννά-
δειος Βιβλιοθήκη

4
▶ Προμετωπίδα της
«Χάρτας» του Ρή-
γα, Αθήνα, Γεννά-
δειος Βιβλιοθήκη

Ο Μέγας Αλέ- ▶
ξανδρος από τη
«Χάρτα της Ελ-
λάδος» του
ρήγα

👉 Ερωτήματα

- Ποια ήταν τα βασικά σημεία της διδασκαλίας του Κοραή και ποια του Ρήγα;
- Ποιες αξίες κυριαρχούν στα κείμενα του Ρήγα Βελεστινλή με βάση τις δύο πρώτες πηγές;

Κεφάλαιο 9

Τα κυριότερα επαναστατικά κινήματα

Στη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων της Τουρκοκρατίας έγιναν πολλές εξεγέρσεις των υπόδουλων Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών. Οι περισσότερες από τις εξεγέρσεις αυτές υποκινούνταν από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, οι οποίες, όταν βρίσκονταν σε πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, προσπαθούσαν να δημιουργήσουν αναταραχή στο εσωτερικό της, για να διασπάσουν τον τουρκικό στρατό και να τον αποδυναμώσουν.

Ζωγραφική αποτύπωση της παράδοσης Οθωμανών Τούρκων στον Λάμπρο Κατσώνη, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

1571 1600 1770 1787 1821

1571: Ναυμαχία Ναυπάκτου

1600: Εξεγέρσεις στη Θεσσαλία

1770: Ορλωφικά

1787: Κίνημα Λάμπρου Κατσώνη
1821: Ελληνική Επανάσταση

Τον 16ο αιώνα πολλοί Κερκυραίοι, Κρητικοί και ιδίως οι πάντα ανυπότακτοι Μανιάτες πολέμησαν τους Οθωμανούς Τούρκους είτε στο πλευρό των Βενετών και των Ισπανών είτε μόνοι τους, με επιχειρήσεις στην ξηρά και στη θάλασσα. Μάλιστα, στη σημαντική Ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, κατά την οποία ο τουρκικός στόλος καταστράφηκε ολοκληρωτικά από τους Δυτικούς, συμμετείχαν και ελληνικά πλοία.

Επίσης, το 1600 ο Μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος, γνωστός ως Φιλόσοφος, ξεσήκωσε τους υπόδουλους Έλληνες στην ορεινή Θεσσαλία. Το κίνημά του όμως απέτυχε και ο ίδιος διέφυγε στη Ρώμη και έ-

πειτα στην Ισπανία ζητώντας ενισχύσεις. Εννέα χρόνια αργότερα επέστρεψε στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, παροτρύνοντας τους κατοίκους της Θεσπρωτίας να εξεγερθούν.

Οι Βενετοί, από την πλευρά τους, πολιορκήσαν την Αθήνα και το 1699 κατέλαβαν σχεδόν όλη την Πελοπόννησο, η οποία όμως πέρασε ξανά στην κατοχή των Οθωμανών ύστερα από δύο δεκαετίες. Έκτοτε η Βενετία σταμάτησε να παίζει ενεργό ρόλο στις ελληνικές υποθέσεις.

Τον 18ο αιώνα ανέλαβε δράση η Ρωσία. Οι ελπίδες των υποδούλων αναπτερώθηκαν, καθώς από την εποχή της Άλωσης κυκλοφορούσαν διαδόσεις για το «ξανθό γένος» του Βορρά που θα απελευθέρωνε τους Έλληνες. Το 1770 οι αδελφοί Ορ-

λώφ έφτασαν στη Μάνη με Ρώσους και Έλληνες στρατιώτες, ενώ παράλληλα ο πρόκριτος Ιωάννης Βλάχος ή Δασκαλογιάννης ξεσήκωσε τα Σφακιά της Κρήτης. Στη Ναυμαχία του Τσεσμέ (στη σημερινή Τουρκία, απέναντι από τη Χίο) ο ολιγάριθμος ορθόδοξος στόλος νίκησε τους Οθωμανούς, αλλά οι συγκρούσεις τερματίστηκαν με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774). Η συνθήκη αυτή είναι πολύ σημαντική, αφού η Ρωσία θεώρησε πως απέκτησε το δικαίωμα να παρεμβαίνει στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προκειμένου να προστατεύσει τους Χριστιανούς που ζούσαν εκεί. Επίσης, οι Έλληνες έμποροι απέκτησαν το δικαίωμα να υψώνουν στα καράβια τους τη ρωσική σημαία.

Με παρόμοιο τρόπο έδρασε λίγα χρόνια αργότερα και ο Λάμπρος Κατσώνης, που καταγόταν από τη Λιβαδειά και ήταν αξιωματικός του ρωσικού στρατού. Με ορμητήριο το νησί Κέα, έπλεε στο Αιγαίο με έναν μικρό στόλο, κάνοντας επιθέσεις εναντίον τουρκικών πλοίων. Στις ναυτικές επιχειρήσεις ήταν μαζί του και ο κλέφτης Γεώργιος Ανδρίτσος, ο πατέρας του ήρωα της Επανάστασης Οδυσσέα Ανδρούτσου.

Στα τέλη του 18ου αιώνα, λόγω της διάδοσης των φιλελεύθερων ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης, οι ελπίδες των Ελλήνων για απελευθέρωση στράφηκαν και προς τους Γάλλους του Ναπολέοντα. Τον επαναστατικό αναβρασμό ενίσχυσαν και διάφορα δημοσιεύματα Ελλήνων Διαφωτιστών υπέρ των Γάλλων. Ωστόσο, πολύ σύντομα και

αυτές οι ελπίδες διαψεύστηκαν. Γύρω στο 1800, οι υπόδουλοι Έλληνες είχαν πια συνειδητοποιήσει πως κάθε πρωτοβουλία για απελευθέρωση έπρεπε να προέλθει από τους ίδιους.

Γλωσσάρι

Αναπτερώνω: Ενθαρρύνω, εμπυ-
χώνω, αναζωογονώ

Οι πηγές αφηγούνται...

**1. Οι ελπίδες των υπόδουλων Ελ-
λήνων για την απελευθέρωση
τους εναποτίθενται στους
Ρώσους**

«Ακόμα τούτ' την άνοιξι,
ραγιάδες*, ραγιάδες,
τούτο το καλοκαίρι,
καϋμένη Ρούμελη,
όσο να'ρθη ο Μόσκοβος*,
ραγιάδες, ραγιάδες,

να φέρη το σεφέρι* ,
Μωρηά και Ρούμελη». **Κωνσταντίνου Ν. Σάθα**, Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821), Αθήνα, 1869, σ. 449.

* ραγιάδες = υπόδουλοι

* Μόσκοβος = Ρώσος

* σεφέρι = στράτευμα

2.Η διάψευση των προσδοκιών των Ελλήνων για τις προθέσεις των Ρώσων

«Ακόμη αυτή την άνοιξη, τούτο το καλοκαίρι,
αυτόν του χρόνου τον κακό, αυτό του καλοκαίρι,
μας ήρθε και ου Μόσκοβος κι ήφερε το σιφέρι,

και τάζει πως τάχατες τη λευτεριά
θα φέρει.

Μα πού 'ν' η μαύρη λευτεριά; Αλί-
μονο σε μας, παιδιά,
Κι αλίμονο στην κλεφτουριά, πως
δε θα την ιδούμε,

γιατί δεν πάσκισε* πιστά για να
λευτερωθούμε.

Μας ήρθε και μας άναψε φωτιά
απ' άκρη σε άκρη

Κι άφσι* να τη σβήσουμε με γιαίμα
και με δάκρυ.».

**Οι στίχοι αυτοί του ιερέα Παπα-
κυρίτση, που γράφηκαν το 1775
περιέχονται στη μελέτη του Ιω-
άννη Χασιώτη, Μεταξύ οθωμανι-
κής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής
πρόκλησης, Θεσσαλονίκη 2001,
σσ. 220-221.**

* δεν πάσκισε = δεν κατέβαλε
προσπάθεια

* άφσι = άφησε

3. Ο Κολοκοτρώνης γράφει για τα επαναστατικά σχέδια των Ελλήνων

«Εἰς τὰ 1805 πηγαίνω εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ὁ Αυτοκράτωρ Ἀλέξανδρος κάμνει πρόσκλησιν διὰ νὰ γραφθοῦν οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ στρατεύματα. Κάμνομεν ὅλοι μὴ ἀναφορά, Σουλιώται, Ρουμελιώται καὶ Πελοποννήσιοι, εἰς τὸν Αυτοκράτορα καὶ τοῦ ζητούμεν βοήθειαν διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὸν τόπον μας. Ὁ Ἀναγνωσταρὰς ἐνήργησε νὰ γίνῃ ἡ ἀναφορά... Ὀμιλῶ με τὸν Ἀρχηγὸν τῶν Ρωσικῶν στρατευμάτων καὶ με λέγει, ὅτι ὁ Αυτοκράτωρ τὸν διέταξε νὰ παραδεχθῆ* εἰς τὴν δούλευσιν* ὅσους θέλουν νὰ ἐμβουν* καὶ νὰ υπάγουν* νὰ κτυ-

τον Ναπολέοντα. Του αποκρίνομαι: "Όσον διά το μέρος μου, δεν εμβαίνω εις την δούλευσιν. Τι έχω να κάμω με τον Ναπολέοντα; Αν θέλετε όμως στρατιώτας διά να ελευθερώσωμεν την πατρίδα μας σε υπόσχομαι και πέντε και δέκα χιλιάδας στρατιώτας. Μια φορά εβαπτισθήκαμεν με το λάδι, βαπτίζόμεθα και μιαν με το αίμα και άλλην μιαν διά την ελευθερίαν της πατρίδος μας"».

Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη, επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σσ. 44-45.

* να παραδεχθή = να δεχθεί

* εις την δούλευσιν = στην υπηρεσία του

* να έμβουν = να μπουν

* να υπάγουν = να πάνε

 Ματιά στο παρελθόν

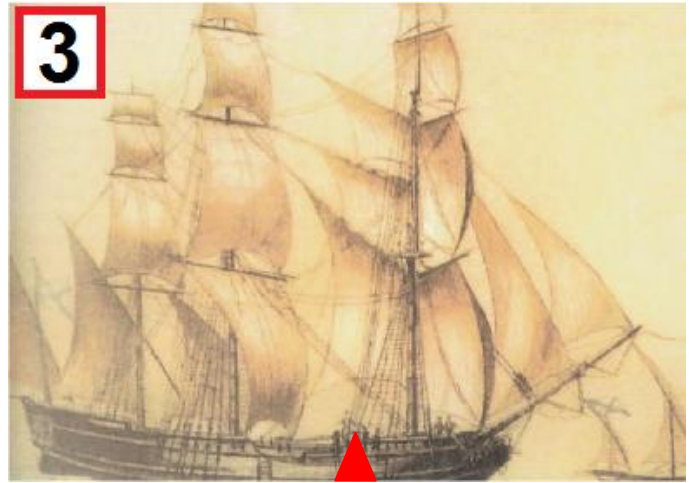
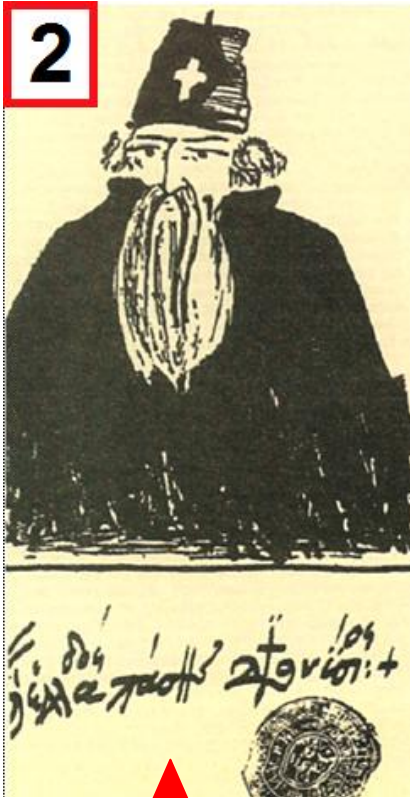
Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου (Λεπάντο)

Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) ανάμεσα στον ενωμένο στόλο των χριστιανικών κρατών της Δυτικής Ευρώπης και τους Οθωμανούς Τούρκους οδήγησε σε ολοκληρωτική σχεδόν καταστροφή του ναυτικού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη ναυμαχία έλαβε μέρος και ο συγγραφέας του «Δον Κιχώτη Μιχαήλ Θερβάντες, ο οποίος έγραψε ότι η νίκη αυτή, που συνέτριψε την οθωμανική αλαζονεία, ήταν η αφορμή για να διαλυθεί η εντύπωση που είχε ο χριστιανικός κόσμος πως οι Τούρκοι ήταν ανίκητοι. Ο θρίαμβος των χριστιανικών δυνάμεων στη Ναύπακτο

**βοήθησε επίσης να αναπτρω-
θούν οι ελπίδες των υπόδουλων
Ελλήνων για ελευθερία.**

**Χάρτης της
Πελοποννή-
σου του
1545, Μαδρί-
τη, Εθνική
Βιβλιοθήκη**

**Η φρεγάτα του
Λάμπρου Κατσώ-
νη, χαλκογραφία**

Ο Διονύσιος ο Φιλόσοφος, ο οποίος αποκαλούνταν ειρωνικά από τους εχθρούς του «Σκυλόσοφος». Το Σεπτέμβριο του 1611 βρήκε μαρτυρικό θάνατο από τους Τούρκους

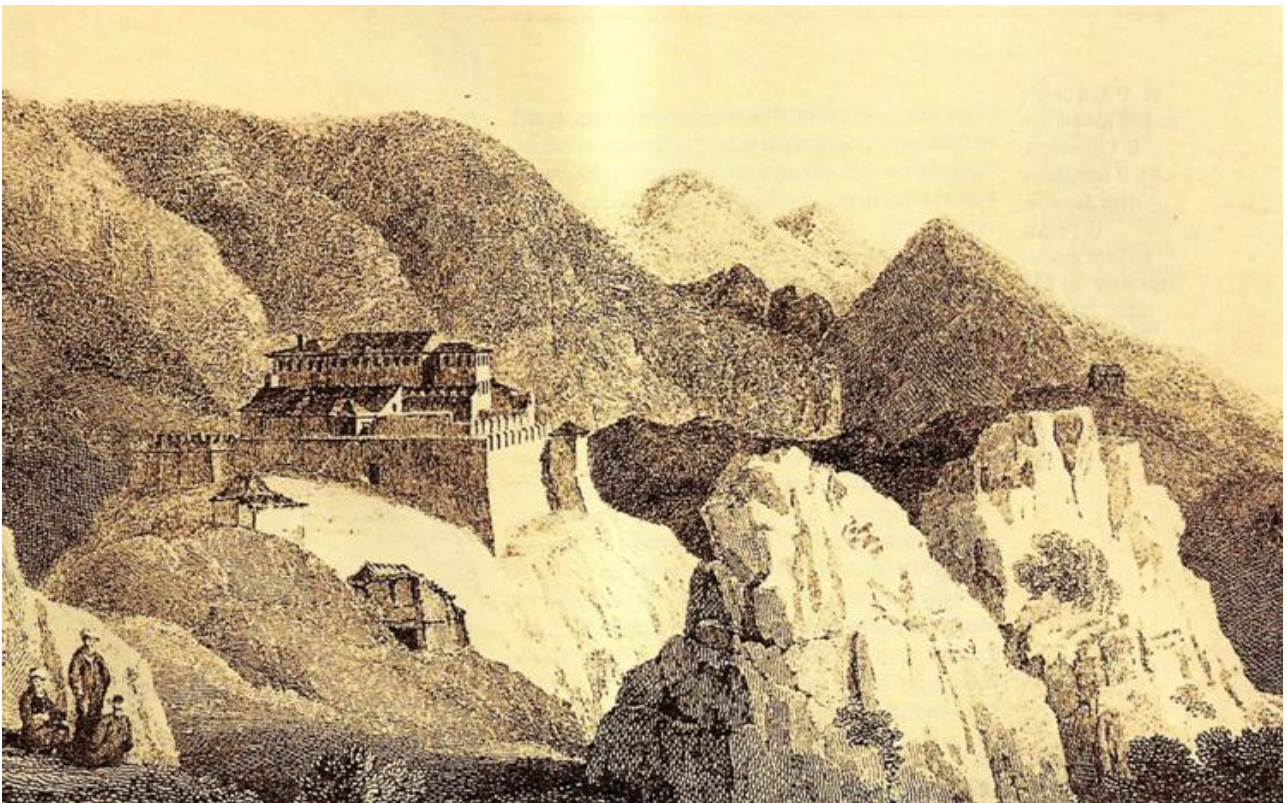
👉 Ερωτήματα

- Για ποιους λόγους απέτυχαν όλα τα επαναστατικά κινήματα πριν την Επανάσταση του 1821;**
- Οι ξένες δυνάμεις βοήθησαν ουσιαστικά τους Έλληνες την περίοδο της Τουρκοκρατίας με βάση τα κείμενα των πηγών;**

Κεφάλαιο 10

Οι αγώνες των Σουλιωτών

Οι ανυπότακτοι Σουλιώτες πρωταγωνίστησαν σε πολλές επαναστατικές ενέργειες εναντίον των Τούρκων. Πολύ γνωστοί είναι οι αγώνες τους εναντίον του Αλή Πασά των Ιωαννίνων.

▲
Χαρακτικό με φανταστική παράσταση του Σουλίου, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Οι κάτοικοι του Σουλίου ήταν βοσκοί που μιλούσαν ελληνικά και αρβανίτικα. Συχνά έκαναν επιδρομές στα χωριά του κάμπου, για να εξασφαλίσουν ζώα και γεννήματα. Οι δύσκολες συνθήκες ζωής των Σουλιωτών, η πολύχρονη ενασχόλησή τους με τα όπλα, η άριστη γνώση του εδάφους, το ομαδικό πνεύμα και κυρίως η εξαιρετική τους τόλμη, τους είχαν μεταμορφώσει σε ικανότατους πολεμιστές. Οι Σουλιώτες συνήθιζαν να πολεμούν οχυρωμένοι πίσω από φυσικά εμπόδια. Δρούσαν ακόμη και τη νύχτα, ενώ δεν δίσταζαν να επιτεθούν με τα σπαθιά τους σε μεγαλύτερο αριθμό αντιπάλων, αιφνιδιάζοντάς τους.

Μάταια οι Τούρκοι προσπαθούσαν να υποτάξουν τους Σουλιώτες. Το Σούλι, απέχοντας 20 χιλιόμετρα από τη θάλασσα, μπορούσε να

προμηθεύεται χρήματα, όπλα και πυρομαχικά, τα οποία έστελναν από τα Επτάνησα οι ξένες δυνάμεις κάθε φορά που συγκρούονταν με την Υψηλή Πύλη.

Περισσότερο αποτελεσματικός, ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων πέτυχε με διάφορους τρόπους να διώξει από το Σούλι ορισμένους από τους αρχηγούς, αδυνατίζοντας έτσι την άμυνά του. Τελικά οι Τούρκοι κατάφεραν να κατακτήσουν το Σούλι το 1803, μετά από πολλές προσπάθειες. Κατέλαβαν τον οχυρό λόφο Κούγκι, όμως ο καλόγερος Σαμουήλ, που τον κρατούσε ελεύθερο ως την τελευταία στιγμή, ανατινάχθηκε μαζί τους. Τότε κάποιοι Σουλιώτες έσπασαν τον κλοιό των Τούρκων με έφοδο και πέρασαν τελικά στην Κέρκυρα, ενώ οι υπόλοιποι συνθηκολόγησαν, αφού τους υποσχέθηκαν ότι θα

εγκαταλείψουν με ασφάλεια το Σούλι και θα καταφύγουν με τα όπλα τους στην Πρέβεζα.

Οι Σουλιώτες στα Επτάνησα υπηρέτησαν αρχικά τους Ρώσους και στη συνέχεια τους Γάλλους κυρίαρχους. Το 1820, λίγο πριν τη Μεγάλη Επανάσταση, κλήθηκαν από τους Τούρκους να κατοικήσουν μόνιμα στο Σούλι, με τον όρο να βοηθήσουν το Σουλτάνο να εξοντώσει τον Αλή Πασά, με τον οποίο βρισκόταν σε πόλεμο. Οι Σουλιώτες συμφώνησαν και επέστρεψαν στα χωριά τους, αποκρούοντας με επιτυχία τους στρατιώτες του Αλή Πασά που έρχονταν εναντίον τους. Το 1822, όμως, έμειναν αβοήθητοι. Καταπονημένοι, εγκατέλειψαν οριστικά το Σούλι και διασκορπίστηκαν στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Κατά τη διάρκεια της Μεγά-

λης Επανάστασης του 1821 πολλοί Σουλιώτες ανέπτυξαν σημαντική δράση ως οπλαρχηγοί, έχοντας τη φήμη των γενναίων και αδάμαστων πολεμιστών του έθνους.

Γλωσσάρι

Γεννήματα: Τα δημητριακά.

Υψηλή Πύλη: Η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Συνθηκολογώ: Υπογράφω συμφωνία συνήθως μετά από πόλεμο.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. Επιστολή των κατοίκων του Σουλίου στον Αλή Πασά (απόδοση στα νέα ελληνικά)
«Βεζύρ Αλή Πασά σε χαιρετούμεν. Η πατρίς μας είναι απείρως γλυκύτερα και από τα πουγκεία* σου, και από τους ευτυχείς τόπους, τους οποίους υπόσχεσαι να μας

δώσεις. Ὅθεν* ματαίως κοπιάζεις, επειδή η ελευθερία μας δεν πωλείται, ούτ' αγοράζεται σχεδόν με όλους τους θησαυρούς της γης, παρά με το αίμα και θάνατον έως του τελευταίου Σουλιώτου. (Όλοι οι Σουλιώτες μικροί και μεγάλοι)». Χριστόφορου Περραιβού, Ιστορία Σύντομος του Σουλίου και Πάργας, τόμ. 1, Παρίσι 1803, σ. 54.

* πουγκεία = χρηματικά ποσά

* όθεν = γι' αυτό

2. Οι άγραφοι νόμοι των Σουλιωτών

«Τα έθιμα και οι θεσμοί των Σουλιωτών υποχρέωναν κάθε πατριώτη να είναι ευσπλαχνικός προς τους ομογενείς και τους ομοθρήσκους του και σε κάθε περίπτωση να τους βοηθά. Να είναι επίσης πι-

στός στη θρησκεία του και άσπρον-
δος εχθρός της οθωμανικής τυραν-
νίας. Όποιος ήταν δειλός στον πό-
λεμο, όλοι τον περιφρονούσαν. Ε-
πίσης κατέκριναν όποιον είχε
πληγωθεί στην πλάτη, γι' αυτό και
οι ηλικιωμένοι που ήταν γονείς
γενναίων ανδρών συνήθιζαν να
περηφανεύονται στις συνανα-
στροφές τους και να λένε: "Ευχα-
ριστώ το Θεό γιατί τα παιδιά μου
σκοτώθηκαν η τραυματίσθηκαν
στη μάχη και κανένας δεν χτυπή-
θηκε από πίσω". Αυτά πίστευαν
για τη γενναιότητα και τη δειλία
και γι' αυτό οι Σουλιώτες ποτέ δεν
έδειχναν τα νώτα τους στους εχ-
θρούς, αλλά έπρεπε ή να νικήσουν
ή να σκοτωθούν ένδοξα».

**Λάμπρου Κουτσονίκα, Γενική Ιστο-
ρία της Ελληνικής Επανάστασως,
τόμ. 1, Αθήνα 1863, σσ. 24-25.**

Ματιά στο παρελθόν

Επαφές των Σουλιωτών με τους Ρώσους

Οι Σουλιώτες βρίσκονταν για καιρό σε επαφή με τους Ρώσους, με σκοπό να οργανώσουν από κοινού επανάσταση εναντίον των Οθωμανών Τούρκων. Τον Απρίλιο του 1790 μια αντιπροσωπεία από τους Σουλιώτες έγινε δεκτή από την Αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αικατερίνη και ζήτησε τη βοήθειά της για να απελευθερωθούν, όπως έλεγαν, οι απόγονοι «των αρχαίων Αθηναίων και Λακεδαιμονίων». Η τσαρίνα υποσχέθηκε να προσφέρει τη βοήθειά της, ωστόσο οι υποσχέσεις της δεν πραγματοποιήθηκαν στο βαθμό που οι Έλληνες περίμεναν.

Η Αικατερίνη Β', Πε-
τρούπολη, Πινακοθή-
κη Πέτερκοφ

Ο Αλή Πασάς των
Ιωαννίνων

Σουλιώτης, έγχρω-
μη λιθογραφία

Σουλιώτης, έγχρωμη χαλκογραφία,
Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

4

Ο Σουλιώτης οπλαρχηγός Λάμπρος Τζαβέλας μπροστά στον Αλή Πασά, λιθογραφία, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

5

Άποψη του Σουλίου, λιθογραφία επιχρωματισμένη

👉 Ερωτήματα

- Για ποιους λόγους οι Σουλιώτες ήταν γνωστοί ως ικανότατοι πολεμιστές;
- Ποιο ήταν το υπέρτατο αγαθό για τους Σουλιώτες με βάση τα κείμενα των πηγών;

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Η κατάκτηση των ιστορικών ελληνικών χωρών από τους Λατίνους και τους Οθωμανούς Τούρκους είχε δραματικές συνέπειες στη ζωή των υπόδουλων Ελλήνων.
- Οι διακρίσεις σε βάρος των υπόδουλων Ελλήνων ήταν πολλές, ιδιαίτερα στον τομέα της φορολογίας. Είχαν μάλιστα ως συνέπεια να μεταναστεύσουν αρκετοί Έλληνες σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και να ιδρύσουν παροικίες εκεί.
- Ο Πατριάρχης, οι Φαναριώτες

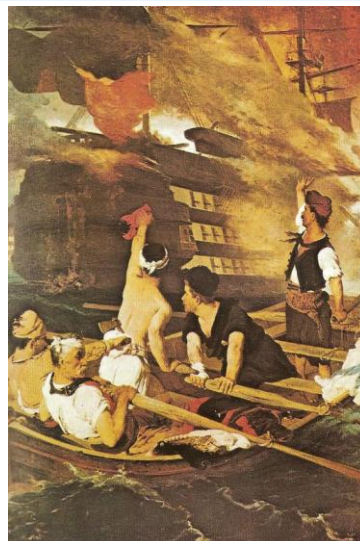
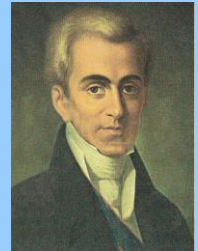
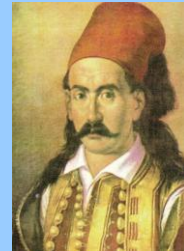
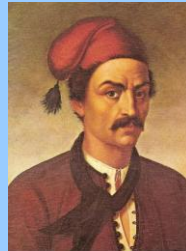
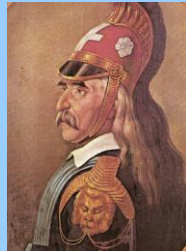
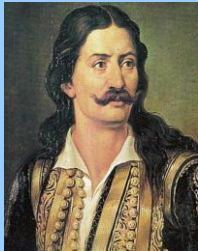
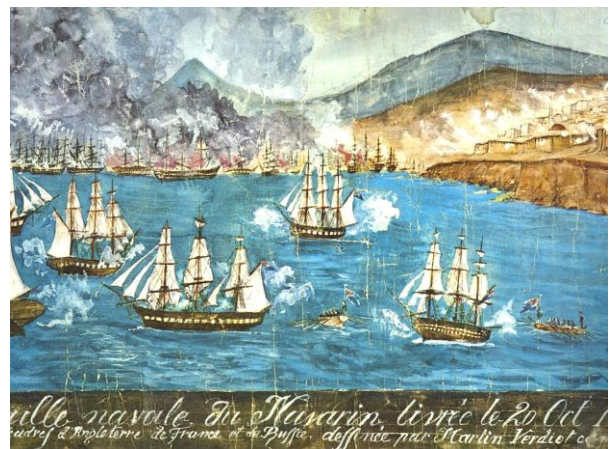
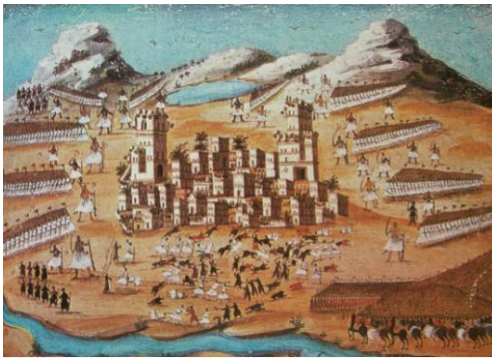
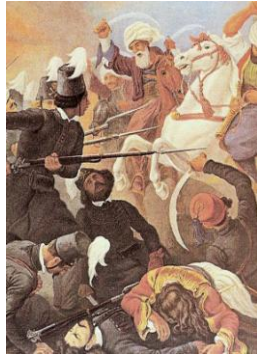
σε κεντρικό επίπεδο και οι προεστοί ή δημογέροντες στις τοπικές κοινότητες αποτελούσαν τη θρησκευτική και πολιτική ηγεσία των Ελλήνων την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

- Ανάμεσα στους υπόδουλους Έλληνες που αντιστάθηκαν στην οθωμανική κυριαρχία ξεχωρίζουν οι κλέφτες. Περιοχές όπως το Σούλι και η Μάνη, έμειναν γνωστές για το αδούλωτο πνεύμα τους.**
- Οι δάσκαλοι του Γένους με τη διδασκαλία και τα κείμενα τους φρόντισαν για τη διατήρηση της ελληνικής παιδείας κατά την Τουρκοκρατία.**
- Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας σημειώθηκαν αρκετές εξεγέρσεις εναντίον των Οθωμανών Τούρκων. Έως τις αρχές**

του 19ου αιώνα όλες οι εξεγέρσεις απέτυχαν, κράτησαν όμως ζωντανή την επαναστατική διάθεση των Ελλήνων.

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821 -1830)

Τρίτη Ενότητα

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1830)

Θεόδωρος Βρυζάκης, «Υπέρ Πατρίδος το Παν», πίνακας του 1858, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη - Μουσείο Αλέξανδρου Σούτζου

Εισαγωγή

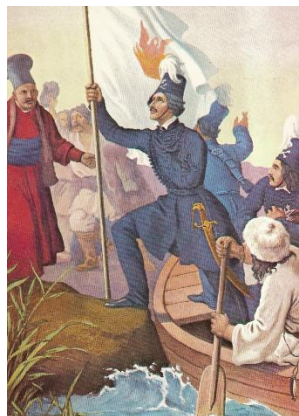
Η Μεγάλη Επανάσταση του 1821 αποτελεί την κορυφαία προσπάθεια των Ελλήνων να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Παρά τις δυσκολίες και τα προβλήματα, εσωτερικά και εξωτερικά, η Επανάσταση πέτυχε τελικώς το στόχο της. Μέσα σε σχετικά σύντομο διάστημα, ως το 1830, η Ελλάδα κέρδισε την ανεξαρτησία της έστω και με περιορισμένα σύνορα. Η ελεύθερη εθνική ζωή ξεκίνησε και τέθηκαν νέοι εθνικοί στόχοι.

Η τρίτη ενότητα αποτελείται από δεκαοχτώ κεφάλαια.

ΚΕΦΑ- ΛΑΙΟ 1. Η Φιλική Εταιρεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η εξέγερση στη Μολδο- βλαχία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η επανά- σταση στην Πελοπόννη σο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ε- πανάστα- ση στη Στερεά Ελ- λάδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η επανάστα- ση στα νη- σιά του Αι- γαίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Η επα- νάσταση στην Ήπει- ρο, τη Θεσ- σαλία και τη Μακεδο- νία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

7. Η άλωση της Τριπολιτσάς

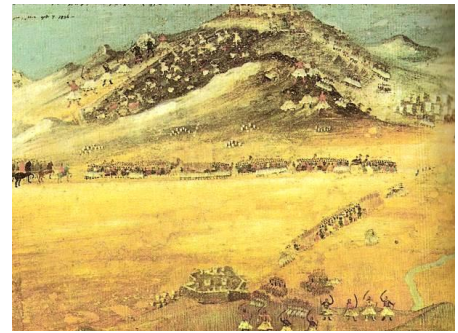
ΚΕΦΑΛΑΙΟ

8. Οι αγώνες του Κανάρη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

9. Η εκστρατεία του Δράμαλη-Δερβενάκια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

10. Ο Μάρκος Μπότσαρης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

11. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο - ο Παπαφλέσσας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

12. Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου – ο Διονύσιος Σολωμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

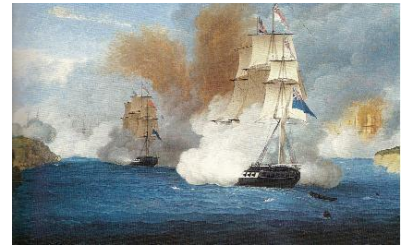
13. Οι αγώνες του Καραϊσκάκη

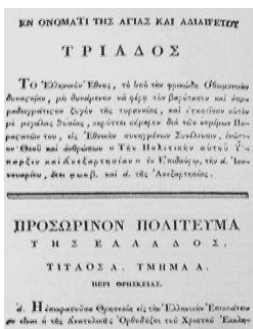
14. Ο Φιλελλητισμός

15. Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η Ναυμαχία του Ναυαρίνου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16. Οι Εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17. Ο Ιωάννης Καποδίστριας και το έργο του

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18. Το τέλος της Επανάστασης και η ελληνική ανεξαρτησία

1821

1830

Έναρξη της
ελληνικής
Επανάστασης

Η ελληνική Επα-
νάσταση φτάνει
στο τέλος της.
Η Ελλάδα γίνεται
ανεξάρτητο
κράτος

Κεφάλαιο 1

Η Φιλική Εταιρεία

Η Φιλική Εταιρεία ιδρύθηκε επτά χρόνια πριν από την έναρξη της Μεγάλης Επανάστασης του 1821, με σκοπό να συντονίσει τις προσπάθειες των υπόδουλων Ελλήνων για την απελευθέρωσή τους. Η οργάνωση ιδρύθηκε μυστικά στην Οδησσό της Ρωσίας, το 1814, από τρεις άσημους εμπόρους, τον Εμμανουήλ Ξάνθο, το Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ.

Ο όρκος των
Φιλικών

1814

1818

1820

1821

1814: Ίδρυση Φιλικής Εταιρείας στην Οδησό της Ρωσίας

1818: Μεταφορά της έδρας της Φιλικής Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη

1820: Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης αναλαμβάνει την αρχηγία της Φιλικής Εταιρείας

1821: Έκρηξη της Επανάστασης

Οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας προχώρησαν στην εγγραφή μελών στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού και στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ενθαρρυμένοι από το επαναστατικό πνεύμα του Ρήγα Βελεστινλή, τους αγώνες του Λάμπρου Κατσώνη και των Σουλιωτών κα-

θώς και την αναταραχή που προκαλούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία απείθαρχοι πασάδες. Οι Φιλικοί, όπως αποκαλούνταν τα μέλη της, χρησιμοποιούσαν κρυπτογραφικό κώδικα για να επικοινωνούν μεταξύ τους και υπέγραφαν με ψευδώνυμα. Η μύηση τους στην οργάνωση είχε τη μορφή ιεροτελεστίας, που τη σφράγιζε ο όρκος μπροστά σε ιερέα.

Οι Φιλικοί άφηναν να εννοείται ότι πίσω από την Εταιρεία υπήρχε μια Μεγάλη Δύναμη, που ήθελε την απελευθέρωση των Ελλήνων. Πολλοί πίστευαν ότι πίσω από την μυστική Αρχή της Φιλικής Εταιρείας κρυβόταν η Ρωσία, ωστόσο οι ηγέτες της γνώριζαν καλά, παρόλο που δεν το φανέρωναν, ότι η οργάνωση στηριζόταν στον ενθουσιασμό των λογίων πατριωτών και στα

**χρήματα που κατέβαλλαν τα εγγρα-
φόμενα μέλη της, ιδίως οι υπάλλη-
λοι και οι έμποροι. Ήταν ένα σχέδιο
παράτολμο για όποιον λογάριζε
τα εμπόδια που υπήρχαν, το οποίο
όμως τελικά πέτυχε.**

**Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας
στην αρχή ήταν ελάχιστα. Το 1818,
όμως, η οργάνωση μετέφερε την έ-
δρα της στην καρδιά της Οθωμανι-
κής Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντι-
νούπολη. Τότε η στρατολόγηση με-
λών επεκτάθηκε σε ολόκληρη την
Οθωμανική Αυτοκρατορία Αγώνα,
όπως ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος
Δίκαιος ή Παπαφλέσσας, ο πρώην
κλέφτης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης,
οι οπλαρχηγοί Ιωάννης Φαρμάκης
και Γεωργάκης Ολύμπιος και αρκε-
τοί άλλοι. Την οργάνωση βοήθησε
αποφασιστικά και ο μεγαλέμπορος
Παναγιώτης Σέκερης, που πρόσφε-**

ρε μεγάλο μέρος της περιουσίας του.

Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας σταδιακά αυξήθηκαν. Οι ηγέτες της πρότειναν στον Ιωάννη Καποδίστρια, που ήταν τότε υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσίας, να τεθεί επικεφαλής της. Εκείνος αρνήθηκε, γιατί πίστευε ότι οι συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη δεν ήταν ευνοϊκές για τους Έλληνες. Μετά την άρνησή του, η αρχηγία προσφέρθηκε το 1820 στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, στρατηγό και υπασπιστή του Τσάρου, ο οποίος δέχτηκε με προθυμία τον ανώτατο τίτλο του Γενικού Εφόρου λαμβάνοντας άδεια απουσίας δυο χρόνων από τη ρωσική αυλή.

Με την προσχώρηση του Υψηλάντη, εντάθηκαν οι προετοιμασίες για τη Μεγάλη Επανάσταση. Σύμ-

φωνα με τα σχέδια των Φιλικών, η Επανάσταση επρόκειτο να ξεκινήσει ταυτόχρονα στη Μολδοβλαχία και στην Πελοπόννησο, ώστε να διασπαστεί ο οθωμανικός στρατός, ο οποίος βρισκόταν ήδη σε πόλεμο με τον Αλή Πασά στα Ιωάννινα, ενώ και στην Κωνσταντινούπολη θα ξεσπούσαν ταραχές. Ζητήθηκε επίσης από τους Σέρβους και τους Βούλγαρους, που ήταν κι αυτοί υπόδουλοι των Οθωμανών Τούρκων, να επαναστατήσουν ενώ πιθανή φαινόταν και η εμπλοκή των Ρώσων, αν οι Τούρκοι περνούσαν τον Δούναβη.

Γλωσσάρι

Απείθαρχοι πασάδες: Πασάδες που δεν υπάκουαν πάντοτε στις διαταγές του Σουλτάνου.

Κρυπτογραφικός κώδικας: Η γραφή με σύμβολα, προκειμένου να μην γίνεται κατανοητή από άλλους.

Μολδοβλαχία: Πρόκειται για τις δύο ημιαυτόνομες περιοχές στα Βόρεια σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη Μολδαβία και τη Βλαχία, τις οποίες κατά τον 18ο αιώνα κυβερνούσαν Έλληνες Φαναριώτες. Σήμερα κατά το μεγαλύτερο μέρος τους αποτελούν τμήμα της Ρουμανίας.

Δούναβης: Ποταμός της Κεντροανατολικής Ευρώπης.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1.Ο όρκος των Φιλικών (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Ορκίζομαι οικειοθελώς ενώπιον του αληθινού Θεού ότι θα είμαι για όλη μου τη ζωή απόλυτα πιστός στην Εταιρεία. Ορκίζομαι ότι δεν

θα φανερώσω το παραμικρό από τα Σημεία και τους λόγους της, ούτε θα σταθώ για κανέναν λόγο η αφορμή να καταλάβουν ποτέ οι άλλοι, ούτε οι συγγενείς ούτε ο Πνευματικός ούτε ο φίλος μου, ότι γνωρίζω ο,τιδήποτε σχετικά με αυτά... Ορκίζομαι ότι θα τρέφω στην καρδιά μου αδιάλλακτο μίσος κατά των τυράννων της Πατρίδας μου, κατά των οπαδών και κατά των ομοφρόνων τους. Θα ενεργώ πάντα με τρόπο που να τους βλάπτει και όταν το επιτρέψουν οι εξελίξεις θα συμβάλλω στην πλήρη καταστροφή τους...».

2. Προετοιμασία της Επανάστασης (απόδοση στα νέα ελληνικά)
«Κατάλαβα τότε, πως ό,τι κάνουμε θα το κάνουμε μόνοι μας και ότι δεν έχουμε καμία ελπίδα από τους

ξένους. Ο Τζωρτζ* πήγε στη Νεάπολη, έγινε εκεί στρατηγός. Με προσκάλεσε με δύο γράμματά του, αλλά επειδή ήξερα για την Εταιρία δεν δέχθηκα, αλλά κοίταξα πότε θα επαναστατήσουμε για την πατρίδα μας. Για την Εταιρία μου είπε ο Πάγκαλος**. Έπειτα πέρασε ο Αριστείδης ο Παπάς και ο Αναγνωσταράς μου έφερε γράμμα από την Εταιρία, και τότε άρχισα να κατηχώ κι εγώ διάφορους στην Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά και διάφορους καπεταναίους σπετσιώτικων και υδραϊκών караβιών. Στα 1820 έλαβα γράμματα από τον Υψηλάντη για να είμαι έτοιμος, όπως και όλοι οι δικοί μας. Εικοστή πέμπτη Μαρτίου ήταν η μέρα της γενικής επανάστασης».

Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα,

**Καταγραφή Γ. Τερτσέτη, επιμέλεια
Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 69.**

*** Πρόκειται για τον Άγγλο στρατι-
ωτικό Ρ. Τσωρτς.**

**** Πρόκειται για τον Νικόλαο Πά-
γκαλο, ταγματάρχη του ρωσικού
στρατού.**

 Ματιά στο παρελθόν

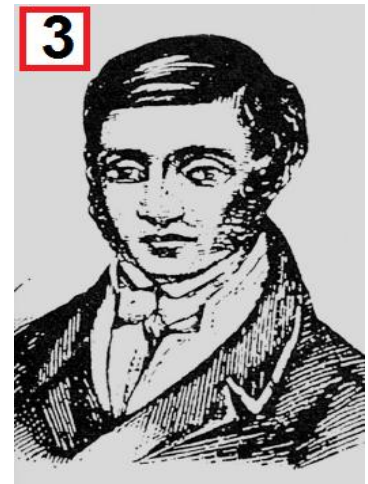
Η Ιερή Συμμαχία

Η σύσταση της Φιλικής Εταιρείας έγινε σε μια ιδιαίτερα δυσμενή για την ελληνική υπόθεση στιγμή. Το 1815 νικήθηκε οριστικά ο Ναπολέοντας και οι φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης παραμερίστηκαν. Τότε ιδρύθηκε η Ιερή Συμμαχία με πρωτοβουλία των νικητών (κυρίως της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Πρωσίας), οι οποίοι επιθυμούσαν να διατηρηθεί το

«παλαιό μοναρχικό καθεστώς».
Για τον λόγο αυτό, ήταν αντίθετοι
σε κάθε επαναστατική κίνηση, κα-
ταδικάζοντάς την ως επικίνδυνη.

Το Συνέδριο της Βιέννης (1815)

Οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας, Εμ-
μανουήλ Ξάνθος (αριστερά), Νικόλα-
ος Σκουφάς (μέση) και Αθανάσιος
Τσακάλωφ (δεξιά), Αθήνα, Γεννά-
δειος Βιβλιοθήκη

Παράσταση της
σκλαβωμένης
Ελλάδας, Αθήνα,
Μουσείο Μπενά-
κη

6 У ЦЬОМУ БУДИНКУ
ЗНАХОДИВСЯ ЦЕНТР
ЗАСНОВАНОЇ В ОДЕСІ
В 1814 РОЦІ
ГРЕЦЬКОЇ ТАЄМНОЇ
РЕВОЛЮЦІЙНО-ПАТРІОТИЧНОЇ
ОРΓΑΝΙΖΑЦІЇ ФІΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ,
ЯКА ОЧОЛИЛА В 1821 РОЦІ
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ
БОРІТЬБУ ГРЕЦЬКОГО НАРОДУ
ПРОТИ ОΤΤΟΜΑΝСЬКОГО ІΓΑ.

ΤΟ ΟΙΚΗΜΑ ΑΥΤΟ ΥΠΗΡΞΕ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΥΣΤΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΗΣ
ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΠΟΥ ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΟΔΗΣΣΟ
ΣΤΑ 1814 ΚΑΙ ΤΟ 1821 ΜΠΗΚΕ
ΕΠΙΚΕΦΑΛΗΣ
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΤΙΚΗΣ
ΠΛΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΕΝΑΝΤΙΑ
ΣΤΟΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΖΥΓΟ.

Το σπίτι στην Οδησσό της Ρωσί-
ας, στο οποίο ιδρύθηκε η Φιλική
Εταιρεία και η πλάκα που έχει εν-
τοιχιστεί στην πρόσοψή του

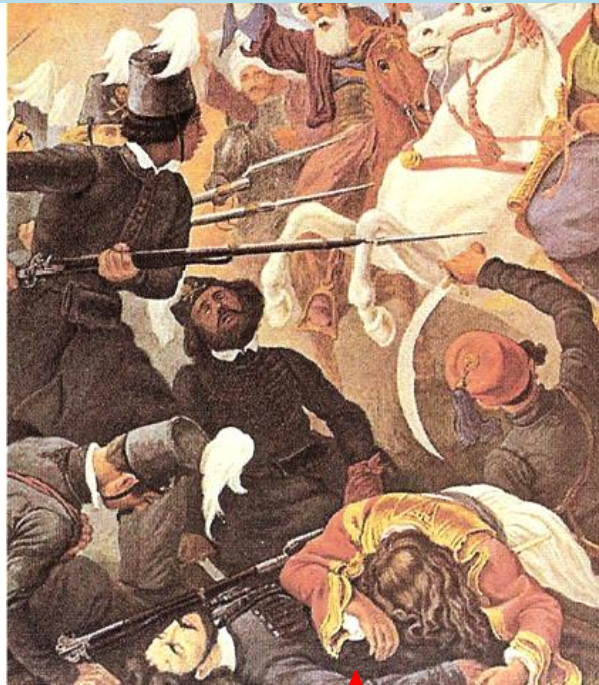
👉 Ερωτήματα

- Με ποιους τρόπους έδρασε η Φιλική Εταιρεία και ποιοι ήταν οι στόχοι της;
- Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι ο Κολοκοτρώνης (Πηγή 2) υποστηρίζει πως οι Έλληνες θα έπρεπε να βασίζονται μόνο στις δικές τους δυνάμεις; Στην απάντηση θα σας βοηθήσει η «Ματιά στο παρελθόν» και όσα έχετε διδαχθεί στην προηγούμενη ενότητα.

Κεφάλαιο 2

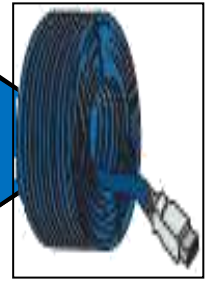
Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία

Τον Φεβρουάριο του 1821 ο υπασπιστής του Ρώσου τσάρου, Αλέξανδρος Υψηλάντης, ηγήθηκε της εξέγερσης εναντίον των Τούρκων στη Μολδοβλαχία. Ωστόσο, μετά από επτά μήνες, η εξέγερση κατάνιγηκε από τον οθωμανικό στρατό.

Η καταστροφή του Ιερού Λόχου,
πίνακας του Πέτερ φον Ες, Αθήνα,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Τα γεγονότα της εξέγερσης στη Μολδοβλαχία το 1821

- 22 Φεβρουαρίου:** Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης περνά τον Προύθο
- 24 Φεβρουαρίου:** Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης εκδίδει την προκήρυξη «Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος»
- 8 Ιουνίου:** Καταστροφή στο Δραγατσάνι
- 9 Σεπτεμβρίου:** Ανατίναξη μονής Σέκου

Όσο περνούσε ο καιρός, η Φιλική Εταιρεία κατέστρωνε πολλά επαναστατικά σχέδια για τον τόπο και τον τρόπο έναρξης της Επανάστασης. Τελικά αποφασίστηκε να ξεκινήσει η Επανάσταση από τις

Παραδουνάβιες Ηγεμονίες (σημερινή Μολδαβία και Ρουμανία), όπου δεν υπήρχε οθωμανικός στρατός, οι ηγεμόνες τους ήταν Έλληνες Φαναριώτες και κατοικούσαν εκεί πολλοί Έλληνες. Επίσης, στη Βλαχία είχαν αναπτύξει ένοπλη δράση έναντι της οθωμανικής κυριαρχίας οι οπλαρχηγοί Ιωάννης Φαρμάκης και Γεωργάκης Ολύμπιος.

Υπολογίζοντας στη ρωσική βοήθεια, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε τον Φεβρουάριο του 1821 τον ποταμό Προύθο και μπήκε στη Μολδαβία. Η Επανάσταση άρχισε και οι πρώτες δυσκολίες έκαναν την εμφάνισή τους. Τότε ο Υψηλάντης με τους περίπου 2.000 άντρες που συγκέντρωσε, στράφηκε προς το Βουκουρέστι. Στις 24 Φεβρουαρίου ο Υψηλάντης κυκλοφόρησε προκήρυξη με τίτλο «Μάχου υπέρ Πί-

στεως και Πατρίδος» και κάλεσε στα όπλα τους Έλληνες της περιοχής. Λίγες ημέρες αργότερα οι επαναστάτες κατέλαβαν το Βουκουρέστι, αλλά τελικά αποσύρθηκαν στα ορεινά αναμένοντας τις εξελίξεις.

Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία καταδικάστηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις καθώς και από τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε', ο οποίος ενήργησε υπό την πίεση των Τούρκων. Αλλά και ο τσάρος της Ρωσίας καθαίρεσε τον Υψηλάντη από το αξίωμα του αξιωματικού του ρωσικού στρατού και έδωσε άδεια στα οθωμανικά στρατεύματα να εισβάλουν στην περιοχή.

Ο Υψηλάντης, με μερικές χιλιάδες πεζούς και λιγοστούς ιππείς, αντιμετώπισε τον πολυάριθμο οθωμανικό στρατό, που κινήθηκε εναντίον του, σε πολλές μάχες. Η από-

φασιστικότερη από τις μάχες αυτές δόθηκε τον Ιούνιο του 1821 στο χωριό Δραγατσάνι και τελείωσε με ήττα των Ελλήνων. Ιδιαίτερα ο Ιερός Λόχος, το στρατιωτικό σώμα που αποτελούνταν από εθελοντές Έλληνες σπουδαστές των παροικιών, έχασε περισσότερα από τα μισά μέλη του.

Καταδιωκόμενος ο Υψηλάντης, πέρασε στην Αυστρία μαζί με τον Κοζανίτη υπασπιστή του Γεώργιο Λασσάνη, μερικούς αξιωματικούς και αρκετούς στρατιώτες. Άλλοι Έλληνες αντιστάθηκαν με επιτυχία στο Σκουλένι αλλά τελικά διαλύθηκαν, ενώ περίπου 100 κατόρθωσαν να φτάσουν πεζοπορώντας στην Ελλάδα. Οι αρχηγοί Ιωάννης Φαρμάκης και Γεωργάκης Ολύμπιος νικήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1821 πολεμώντας εναντίον των Τούρκων. Ο

Γεωργάκης Ολύμπιος και οι συμπο-
λεμιστές του ανατινάχθηκαν στη μο-
νή Σέκου, για να μην πιαστούν αιχ-
μάλωτοι.

Η επτάμηνη εξέγερση στη Μολ-
δοβλαχία μπορεί να τερματίστηκε,
κατάφερε ωστόσο να διασπάσει τα
οθωμανικά στρατεύματα και να επι-
ταχύνει την επανάσταση στην Ελ-
λάδα. Συνέβαλε έτσι αποφασιστικά
στην απελευθέρωση του Έθνους.

Γλωσσάρι

Βουκουρέστι: Σημερινή πρωτεύου-
σα της Ρουμανίας (τότε της Βλαχί-
ας).

Προκήρυξη: Κείμενο που δημοσιο-
ποιείται και εξαγγέλλει τους λόγους
μιας πολιτικής πράξης.

Προύθος: Παραπόταμος του Δού-
ναβη, σύνορο της Ρουμανίας και
της Μολδαβίας. Αποτελούσε φυσι-

κό σύνορο ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1. Επιστολή του Αλέξανδρου Υψηλάντη στον Εμμανουήλ Ξάνθο, Ιάσιο, 26 Φεβρουαρίου 1821

«Ο ενθουσιασμός είναι τεράστιος εδώ, δεν ξέρω πού να βάλω αυτούς που φτάνουν. Πρέπει να μαζευτούν από παντού χρήματα, το ίδιο και άρματα και... και... και... Ξέρω ότι ο ζήλος σου, Ξάνθε μου, κάτι θα κάμει. Ελπίζω, με τη βοήθεια του Θεού να δοξαστούμε με το υπέρτατο όνομα των ελευθερωτών της Πατρίδας».

Εμμανουήλ Ξάνθου, Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρίας, επιμέλεια Απ. Β. Δασκαλάκης, Αθήνα χχ, σ. 162.

2. Η καταστροφή του Ιερού Λόχου

«Έτσι χάθηκε μέσα σε λίγη ώρα μία από τις γλυκύτερες ελπίδες της Ελλάδας, ο Ιερός Λόχος. Αλλά, έστω και αν νικήθηκε, αφού εγκαταλείφθηκε μόνος και τόσο ολιγάριθμος απέναντι σε υπεράριθμο εχθρό, επιβεβαίωσε, υπό την ηγεσία πατριώτη και γενναίοψυχου αρχηγού, του Νικολάου Υψηλάντη, τι μπορεί να κατορθώσει το πατριωτικό αίσθημα, η στρατιωτική τάξη και η αγάπη προς κάθε τι το ευγενές νέων καλής ανατροφής, έστω κι αν αυτοί μόλις είχαν επιστρατευθεί και μόλις είχαν διδαχθεί τη χρήση της λόγχης. Ως τέτοιος ο νέος Ιερός Λόχος αναδείχθηκε αντάξιος της τιμής του αρχαίου και όπως εκείνος γράφτηκε στην αρχαία ελληνική ιστορία, έτσι

και αυτός γράφτηκε στη νέα, γενόμενος σε μικρογραφία το πιστό αντίγραφο του πρωτοτύπου. Ευτυχισμένες οι ψυχές των ιερολοχιτών! Με όση προθυμία και τιμή προσήλθατε σφάγια ιερά υπέρ της πατρίδας, με τόση χάρη να δεχθείτε από τις ουράνιες δυνάμεις την τιμή εκείνη, την οποία ως οφειλή προσφέρει στο όνομα και τη μνήμη σας το σύνολο των γνήσιων βλαστών της Ελλάδας».

Ιωάννου Φιλήμονος, Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως, Αθήνα 1859, σ. 183. (Απόδοση στα νέα ελληνικά)

3. Εις τον Ιερόν Λόχον

«Ας μη βρέξη ποτέ
το σύννεφον, και ο άνεμος
σκληρός ας μη σκορπίση
το χώμα το μακάριον

που σας σκεπάζει.

**Ας το δροσίση πάντοτε
με τ' αργυρά της δάκρυα
η ροδόπεπλος κόρη
Και αυτού ας ξεφυτρώνουν
αιώνια τ' άνθη.**

**Ω γνήσια της Ελλάδος
Τέκνα ψυχαί που επέσατε
εις τον αγώνα ανδρείως,
τάγμα εκλεκτών Ηρώων,
καύχημα νέον.**

**Σας άρπαξεν η τύχη
την νικητήριον δάφνην,
και από μυρτιάν σας έπλεξε
και πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον άλλον.**

**Αλλ' αν τις απεθάνη
διά την πατρίδα, η μύρτος**

**είνε φύλλον ατίμητον,
και καλά τα κλαδιά
της κυτταρίσσου».**

.....

Ανδρέα Κάλβου, Άπαντα, εισαγωγή Κωνσταντίνου Τσάτσου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1979, σ. 109.

 Ματιά στο παρελθόν

**Η Ιερή Συμμαχία καταδικάζει την
ελληνική Επανάσταση**

Το επαναστατικό κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη συνέπεσε χρονικά με το Συνέδριο της Ιερής Συμμαχίας στο Λάιμπαχ (σημερινή Λουμπλιάνα της Σλοβενίας). Όταν ο τσάρος Αλέξανδρος Α' πληροφορήθηκε από τον Ιωάννη Καποδίστρια τις εξελίξεις, έσπευσε να δια-

χωρίσει τη θέση του. Αποδοκίμασε την ενέργεια του Υψηλάντη, ενώ ταυτόχρονα τον διέγραψε από τον ρωσικό στρατό. Ο Καποδίστριας, με προσωπική επιστολή που έστειλε στον Υψηλάντη στις 14 Μαρτίου του 1821, του μεταβίβασε τη «θλίψη» του τσάρου για τον «παραλογισμό» που είχε επιδείξει. Του ανέφερε επίσης πως η Ρωσία ζούσε ειρηνικά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και πως δεν επρόκειτο για χάρη του να έρθει σε ρήξη μαζί της. Το Συνέδριο της Ιερής Συμμαχίας στο Λάιμπαχ καταδίκασε κάθε επαναστατική κίνηση στην Ευρώπη.

Άποψη της
Λουμπλιάνας
σήμερα

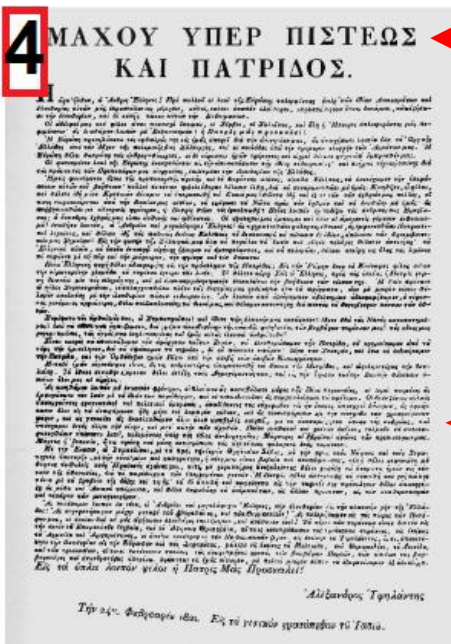
1
Ο Αλέξανδρος
Υψηλάντης

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης μαζί με άλλους επαναστάτες στην κεντρική πλατεία του Ιασίου, της πρωτεύουσας της τότε Μολδαβίας. Φανταστική παράσταση του V.Kaltzer, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

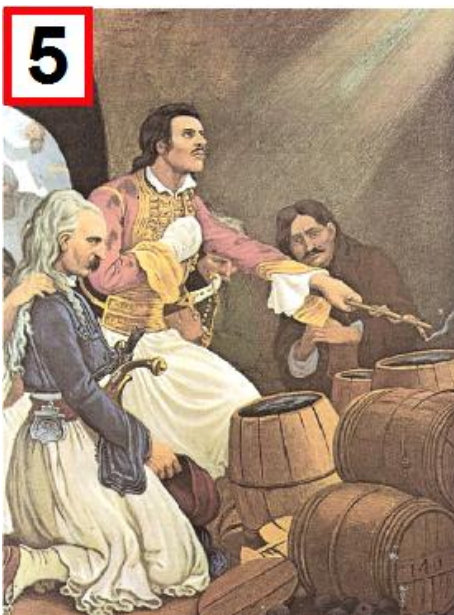

3
Ο Ιερός Λόχος μάχεται στο Δραγατσάνι, λιθογραφία, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

Η επαναστατική προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη

Το ολοκαύτωμα της μονής Σέκου, σύνθεση του Πέτερ φον Ες, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

Ερωτήματα

- Τι ήταν ο Ιερός Λόχος και ποια η τύχη του;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, να καταγράψετε τα συναισθήματα από τα οποία κυριαρχούνται οι συγγραφείς τους.

Κεφάλαιο 3

Η επανάσταση στην Πελοπόννησο

▲
Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός υψώνει το λάβαρο της Επανάστασης στην πλατεία του Αγίου Ανδρέα της Πάτρας, ζωγραφικός πίνακας του Λαρραϊνί, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Η επανάσταση στην Πελοπόννησο

τέλη του 1820: Οι επαναστάτες οργανώνονται

Μάρτιος 1821: Η Επανάσταση ξεκινά

Ιούνιος 1821: Πρώτες επιτυχίες των Ελλήνων

Η επιλογή της Πελοποννήσου ως μιας από τις βασικές περιοχές όπου θ' άρχιζε η Επανάσταση του 1821, δεν ήταν τυχαία, καθώς σ' αυτήν οι Έλληνες υπερτερούσαν αριθμητικά. Επίσης, αρκετοί ένοπλοι Τούρκοι της Πελοποννήσου είχαν μετακινηθεί στην Ήπειρο για να πολεμήσουν τον Αλή Πασά. Άλλοι ευνοϊκοί παράγοντες ήταν το ορεινό έδαφός της, η απόστασή της από την Κωνσταντινούπολη και ιδίως η

ευρεία εξάπλωση της Φιλικής Εταιρείας στους προκρίτους και τους κληρικούς του τόπου.

Στα τέλη του 1820 και στις αρχές του 1821 οι Φιλικοί Παπαφλέσσας και Κολοκοτρώνης έφτασαν στην Πελοπόννησο και συνεργάστηκαν με τους πρόκριτους και τους αρχιερείς της περιοχής για το συντονισμό του Αγώνα. Ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δίκαιος ή Παπαφλέσσας διέτρεξε την ύπαιθρο, μεταφέροντας με ενθουσιασμό το μήνυμα της Μεγάλης Επανάστασης και της αποτίναξης του οθωμανικού ζυγού. Ο οπλαρχηγός Θεόδωρος Κολοκοτρώνης πάλι, παλιός κλέφτης και αξιωματικός βρετανικών και γαλλικών στρατιωτικών σωμάτων στα Επτάνησα, πέρασε στη Μάνη ξεσηκώνοντας τους Έλληνες.

Οι κινήσεις αυτές ανησύχησαν τους Τούρκους, οι οποίοι κάλεσαν προληπτικά τους αρχιερείς και τους προεστούς στην Τριπολιτσά (Τρίπολη). Όσοι από αυτούς πήγαν, φυλακίσθηκαν. Οι υπόλοιποι πραγματοποίησαν σύσκεψη στις 10 Μαρτίου στη μονή της Αγίας Λαύρας και στη συνέχεια επέστρεψαν στις επαρχίες τους για να στρατολογήσουν παλικάρια.

Η Επανάσταση ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1821 στην Πελοπόννησο, με επιθέσεις εναντίον οχυρωμένων Τούρκων στα Καλάβρυτα και στη Βοστίτσα (Αίγιο). Στις 23 Μαρτίου παραδόθηκε στους Έλληνες η Καλαμάτα και άρχισε η πολιορκία των κάστρων, όπου κατέφευγαν οι Οθωμανοί. Έλληνες που είχαν συγκεντρωθεί στην Πάτρα, ύψωσαν τη σημαία της Ελευθερίας και ψήφισαν

επαναστατική επιτροπή με ηγέτη τον μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανό. Τον επόμενο μήνα οι Τούρκοι νικήθηκαν ακόμη μία φορά στο Λεβίδι της Αρκαδίας.

Με την εξάπλωση της Επανάστασης σε ολόκληρη την Πελοπόννησο φάνηκε ότι χρειαζόταν ένα συντονισμένο σχέδιο, καθώς δεν αρκούσε ο ηρωισμός των οπλαρχηγών, που πολεμούσαν χωρίς να έχουν επαφή μεταξύ τους. Την ηγεσία των ενόπλων ανέλαβε τότε ο Κολοκοτρώνης. Αυτός έκρινε αναγκαία για την επιτυχία της Επανάστασης την κατάληψη της Τριπολιτσάς, που ήταν το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της Πελοποννήσου, κι έπειτα των υπολοίπων φρουρίων.

Τον Ιούνιο του 1821 έφτασε στην Πελοπόννησο και ο Δημήτριος Υψηλάντης, στη θέση του φυλακισμέ-

νου αδελφού του Αλέξανδρου, για να αναλάβει την αρχηγία της Επανάστασης. Με τη βοήθεια Επτανήσιων εθελοντών, οι εξεγερμένοι Έλληνες κατέλαβαν τη Μονεμβασιά και το Νεόκαστρο. Η Επανάσταση είχε σημειώσει τις πρώτες επιτυχίες της.

Γλωσσάρι

Στρατολογώ: Συγκεντρώνω, συναθροίζω στρατεύσιμους.

Μονεμβασιά, Νεόκαστρο: Κάστρα στη Νότια Πελοπόννησο. Το Νεόκαστρο αποκαλείται και Ναυαρίνο.

Οι πηγές αφηγούνται...

1. Διάλογος Οθωμανών και Ελλήνων παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης του 1821

Σεχ Νετσήπ Εφέντης: «Πείτε μας,

μα τον Θεό σας, τι πράγματα είναι αυτά και ποια τα αίτια; Είστε μόνο εσείς οι Πελοποννήσιοι ή όλη η φυλή σας; Έχετε κανέναν αρχηγό; Στηρίζετε σε κανένα ηγεμόνα; Αυτός θα σας εξουσιάζει ή θα μείνετε μόνοι σας ζητώντας μόνο βοήθεια από αυτόν τον αφέντη;».

Γερμανός: «Εμείς, μη μπορώντας πλέον να υπομένουμε τα τόσα δεινά που υποφέραμε από εσάς, αποφασίσαμε αυτό και η Ευρώπη βλέποντας το δίκαιο μας αποφάσισε να μας βοηθήσει».

Σεχ Νετσήπ Εφέντης: «Πολύ καλά όλα αυτά αλλά στηρίζετε σε κανένα ηγεμόνα;».

Αναγνωστόπουλος: «Αγάδες, σύμφωνα με το γράμμα, που χθες βράδυ γράψατε στον ενδοξότατο Πετρόμπεη, στο οποίο απευθύνετε και ασπασμούς στον υψηλότατο

πρίγκιπα Υψηλάντη και με το οποίο μας καλέσατε σε συνομιλία, ο Πρίγκιπας δεν παρέλειψε να συγκαλέσει αμέσως γενικό συνέδριο όλων των προυχόντων που βρίσκονται εδώ. Με αυτούς αποφασίστηκε να έλθουμε εδώ και να ακούσουμε τα προβλήματά σας. Έχουμε την εξουσιοδότηση να αποφασίσουμε και να επικυρώσουμε κάθε συμφωνία. Λοιπόν, με την προσαγή του Πρίγκιπα και τη θέληση όλων ήλθαμε. Εγώ στάλθηκα εκ μέρους του για να βεβαιώσω όλους τους αγάδες και κάθε Μουσουλμάνο ότι τους υπόσχεται ασφάλεια ζωής, τιμής και περιουσίας και εν γένει κάθε συμφωνία που θα γίνει θα θεωρείται ως νόμος απαράβατος από μέρους της Υψηλότητάς του. Επιπρόσθετα βεβαιώ

την ενδοξότητά σας ότι μπορείτε ελεύθερα να εκφέρετε τη γνώμη σας στους ευγενέστατους άρχοντες και καπεταναίους, διότι με τη σύμφωνη απόφαση του Πρίγκιπα και της πατρίδας εστάλησαν με πληρεξουσιότητα. Για το ζήτημα δε, αν στηριζόμαστε σε κάποια δύναμη, από τη διήγηση που θα σας κάμω κρίνετε μόνοι σας. Από τη Ρωσία όχι μόνο μεγάλος άνθρωπος αλλά ούτε μικρός δεν μπορεί να βγει χωρίς ο αυτοκράτορας να το γνωρίζει. Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης, ένας άνδρας τόσο μεγάλος, πέρασε από τη Ρωσία φανερά στη Βλαχία, εξέδωσε προκήρυξη, με την οποία προσκάλεσε όλους τους Έλληνες να πάρουν τα άρματα αποφασισμένοι είτε να ελευθερώσουν την πατρίδα τους είτε να πεθάνουν. Μόλις λοιπόν οι

Έλληνες όλοι άκουσαν τη φωνή του αρχιστρατήγου τους, πήρε και η Πελοπόννησος τα άρματα».

Ιωάννου Φιλήμονος, Δοκίμιον Ιστορικόν περί της ελληνικής επανάστασεως, τόμ. 4, Αθήνα 1861, σσ. 209-210. (Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Προετοιμασία της Επανάστασης

«Από τις αρχές Ιανουαρίου του 1821, αφού τα πάντα ωρίμασαν, άρχισαν οι Έλληνες και επέστρεφαν στα σπίτια τους από τα ξένα, από τη Ρωσία, Βλαχία, Μολδαβία, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και από τα άλλα μέρη για να λάβουν μέρος στον αγώνα για την πατρίδα, την ημέρα που αποφασίστηκε από τους απεσταλμένους της Εταιρίας. Μόλις έφταναν στα χωριά ή στις

πόλεις τους διαδιδόταν η ιδέα της Επανάστασης σε όλους τους συγγενείς και τους γείτονές τους. Οι αρχιερείς συναινούσαν οι ιερείς να διαβάζουν στις εκκλησίες παρακλήσεις νύκτα και μέρα προς τον Θεό για να ενισχύσει τους Έλληνες στον μελλοντικό αγώνα και, όσον αφορά στους άλλους κληρικούς, συναινούσαν να προτρέπουν κατά την εξομολόγηση τους Έλληνες στην επανάσταση και να τη θεωρούν ως θρησκευτικώς εγκεκριμένη, διότι ο Θεός όλους τους ανθρώπους τους έπλασε ελεύθερους. Οι πνευματικοί από την πλευρά τους, τους παρακινούσαν σε επανάσταση, διότι οι Έλληνες είχαν τόσο πολύ εξασθενήσει από την τυραννία και η θρησκεία τόσο πολύ είχε χαντακώσει τον απλό όχλο, ώστε οι άνθρωποι είχαν τον φόβο του

Άδη αν σκότωναν Τούρκο, διότι πίστευαν ότι ο Θεός θα τους τιμωρήσει και ότι θα λογοδοτήσουν για την πράξη τους. Αλλά ο κλήρος τους έβγαλε από την πλάνη αυτή καθώς έλαβε πρώτος τα όπλα».
Φώτιου Χρυσανθακόπουλου ή Φωτάκου, Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως, τόμ. 1, επιμέλεια Τάσου Γριτσόπουλου, Αθήνα 1974, σσ. 52-53.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

 Ματιά στο παρελθόν

Το Συνέδριο της Βερόνας
Το τέταρτο συνέδριο της Ιερής Συμμαχίας πραγματοποιήθηκε από τις 20 Οκτωβρίου έως τις 14 Δεκεμβρίου του 1822 στη Βερόνα της Ιταλίας. Αντιπροσωπεία των επαναστα-

τημένων Ελλήνων με επικεφαλής τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη, τον Ανδρέα Μεταξά και τον Φιλέλληνα Γάλλο πλοίαρχο Ζουρντέν μετέβη στην ιταλική πόλη, προκειμένου να εκθέσει τις ελληνικές θέσεις, αλλά δεν έγινε δεκτή από τους συνέδρους. Το συνέδριο καταδίκασε την ελληνική Επανάσταση, τη χαρακτήρισε όμως ως «μεγάλο πολιτικό γεγονός». Ήταν η τελευταία φορά που η Ιερή Συμμαχία εμφανίσθηκε ενωμένη ως προς το Ελληνικό Ζήτημα.

Γελοιογραφία των εργασιών
του Συνεδρίου της Βερόνας

1
Ο Δημήτριος
Υψηλάντης

2
Ο Θεόδωρος
Κολοκοτρώνης

3
Ο Παλαιών
Πατρών Γερ-
μανός

4
Θεόδωρος Βρυζά-
κης, πολεμική σκη-
νή, Αθήνα, Εθνική
Πινακοθήκη

1.ΠΑΤΡΑ	5.ΤΡΙΠΟΛΗ
2.Αίγιο	6.Μονεμβασιά
3.Καλάβρυτα	7.ΚΑΛΑΜΑΤΑ
4.Λεβίδι	8.Νεόκαστρο

▲
**Οι επαναστατικές εστίες στην
 Πελοπόννησο**

👉 Ερωτήματα

- Ποιοι ήταν οι πρωταγωνιστές στην έναρξη της επανάστασης στην Πελοπόννησο;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στους υπόδουλους Έλληνες παραμονές της Επανάστασης;

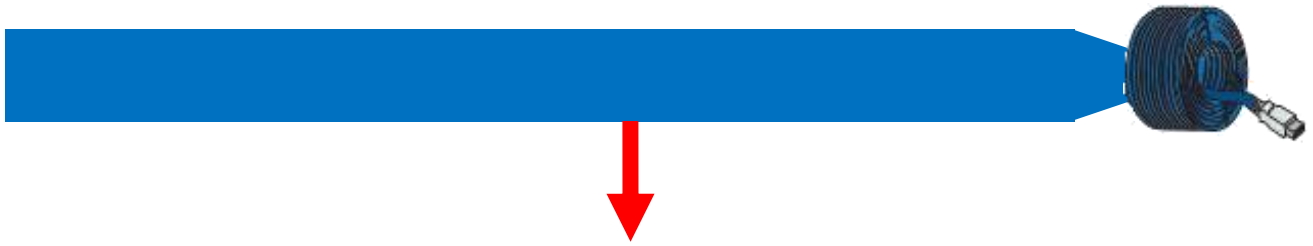
Κεφάλαιο 4

Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα

Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1821. Από τις συγκρούσεις με τον οθωμανικό στρατό ξεχωρίζουν η μάχη στην Αλαμάνα, όπου βρήκε φρικτό θάνατο ο Αθανάσιος Διάκος και η μάχη στο χάνι της Γραβιάς, στην οποία διακρίθηκε ο Οδυσσέας Ανδρούτσος.

Διάφορες μάχες στην Ανατολική Ελλάδα. Στο κέντρο η Θήβα. Π. Ζωγράφος, υδατογραφία σε χαρτόνι

Μάρτιος 1821: Η Επανάσταση ξεκινά

23 Απριλίου 1821: Μάχη της Αλαμάνας. Θάνατος του Αθανάσιου Διάκου

8 Μαΐου 1821: Μάχη στο χάνι της Γραβιάς

Στη Στερεά Ελλάδα οι συνθήκες για εξέγερση ήταν δύσκολες, καθώς δεν ήταν ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένη κυρίως στα δυτικά τμήματά της και οι πρόκριτοι του τόπου δεν είχαν μεγάλη πολιτική εμπειρία. Επίσης, υπήρχε σημαντική παρουσία οθωμανικού πληθυσμού και στρατιωτών στην Εύβοια και τη Λαμία, ενώ στην κοντινή Ήπειρο είχε εκστρατεύσει εναντίον του Αλή Πασά

των Ιωαννίνων ο ικανότατος Χουρσίτ Πασάς. Τις ελλείψεις όμως αυτές αντιστάθμιζε η παρουσία στην περιοχή φημισμένων κλεφτών και αρματολών, με αποτέλεσμα οι επαναστάσεις να κινηθούν πιο συντονισμένα.

Η πρώτη σύσκεψη των οπλαρχηγών, που επισφραγίστηκε με δοξολογία και ορκωμοσία, πραγματοποιήθηκε στη Λευκάδα τον Ιανουάριο του 1821. Εκεί αναφέρθηκε η 25η Μαρτίου ως ημερομηνία της εξέγερσης. Παρόμοια τελετή έγινε παρουσία προκρίτων και οπλαρχηγών στη μονή του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία, στα μέσα Μαρτίου του 1821.

Πρώτα εκδηλώθηκαν επαναστατικές ενέργειες στην Ανατολική Στερεά. Ο Πανουργιάς πολιορκήσε την πόλη των Σαλώνων (Άμφισσα) και

την κατέλαβε με τη βοήθεια των κατοίκων του Γαλαξιδίου. Στη συνέχεια απελευθερώθηκαν και άλλες πόλεις και χωριά (Λιδωρίκι, Λιβαδιά, Αταλάντη, Θήβα), ενώ οι επαναστάτες έφτασαν μέχρι την Αθήνα περιορίζοντας τους Τούρκους στην Ακρόπολη.

Αλλά και η Χαλκίδα έπεσε στα χέρια των εξεγερμένων Ελλήνων, με την επέμβαση του Υδραίου πλοιάρχου Αντωνίου Κριεζή, ο οποίος από το καράβι του κανονιοβόλησε με επιτυχία τους Τούρκους υπερασπιστές της πόλης.

Λίγο αργότερα επαναστάτησε και η Δυτική Στερεά. Οι Έλληνες κατάφεραν να κυριεύσουν το Βραχώρι (Αγρίνιο), το Αιτωλικό και το Μεσολόγγι. Εκεί έφτασε σύντομα ο Φαναριώτης πολιτικός Αλέξανδρος

Μαυροκορδάτος, για να βοηθήσει στον Αγώνα.

Για να καταπνίξει την επαναστατική δραστηριότητα, ο Χουρσίτ Πασάς έστειλε από τα Ιωάννινα τους πασάδες Κιοσέ Μεχμέτ και Ομέρ Βρυώνη. Τον πολυάριθμο οθωμανικό στρατό περίμεναν στην Ηράκλεια και στις γέφυρες του Γοργοποτάμου και της Αλαμάνας οι οπλαρχηγοί Πανουργιάς, Ιωάννης Δυοβουνιώτης και Αθανάσιος Διάκος. Στις 23 Απριλίου του 1821 οι Τούρκοι εκδίωξαν τους υπερασπιστές των δύο πρώτων θέσεων, τραυματίζοντας σοβαρά τον Πανουργιά και σκοτώνοντας τον συμπολεμιστή του Ησαΐα, επίσκοπο των Σαλώνων (Άμφισσα). Έπειτα ενωμένοι στράφηκαν εναντίον των υπερασπιστών της Αλαμάνας.

Μετά από σκληρή μάχη, οι ελληνικές δυνάμεις οπισθοχώρησαν προς το όρος Καλλίδρομο, σε ύψωμα του οποίου βρισκόταν το επιτελείο του αρχηγού των αγωνιστών της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, Αθανάσιου Διάκου. Παρόλο που ο Διάκος ειδοποιήθηκε να εγκαταλείψει τη θέση του, αυτός συνέχισε να πολεμά. Τραυματίστηκε όμως και πιάστηκε αιχμάλωτος. Εκτιμώντας την ανδρεία του ο Ομέρ Βρυώνης, του πρότεινε να του χαρίσει τη ζωή με αντάλλαγμα να προσχωρήσει στον στρατό του. Ο Διάκος αρνήθηκε και θανατώθηκε με φρικτό τρόπο.

Η θυσία του νεαρού οπλαρχηγού έδειξε ότι η Επανάσταση του 1821 δεν ήταν μια απλή εξέγερση, αλλά αποφασιστικός αγώνας για την απότιναξη του οθωμανικού ζυγού. Ε-

ΠΙΠΛΕΟΝ ενέπνευσε τους Έλληνες αγωνιστές, που πήραν εκδίκηση για τον θάνατο του αντιμετωπίζοντας με επιτυχία τους Οθωμανούς στο χάνι της Γραβιάς στις 8 Μαΐου του 1821.

Ο παλιός αρματολός της περιοχής Οδυσσέας Ανδρούτσος κλείστηκε στο χάνι με 118 άνδρες, ενώ οι οπλαρχηγοί Πανουργιάς και Δυοβουνιώτης οχυρώθηκαν στα γύρω υψώματα. Κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης οι οχυρωμένοι στα υψώματα γρήγορα οπισθοχώρησαν. Όχι όμως και οι πολεμιστές στο χάνι, που συνέχισαν να αποκρούουν τις τουρκικές επιθέσεις.

Η μάχη σταμάτησε το βράδυ, με μεγάλες απώλειες για το οθωμανικό στράτευμα. Οι Τούρκοι είχαν χάσει περισσότερους από 800 στρατιώτες ενώ οι Έλληνες μόνο 6. Λίγο

πριν ξημερώσει κι ενώ ο Ομέρ Βρυώνης περίμενε να έρθουν κανόνια από τη Λαμία, ο Ανδρούτσος και οι άνδρες του επιχείρησαν έξοδο και κατάφεραν να περάσουν ανάμεσα από τους Τούρκους, χωρίς να γίνουν αντιληπτοί.

Η μάχη στο χάνι της Γραβιάς ανέκοψε την πορεία του οθωμανικού στρατού προς την Πελοπόννησο και τόνωσε το ηθικό των εξεγερμένων Ελλήνων, παραμερίζοντας τους δισταγμούς που είχαν σχετικά με την έναρξη του Αγώνα σε ολόκληρη τη Στερεά Ελλάδα.

Γλωσσάρι

Αντισταθμίζω: Εξισορροπώ, αναπληρώνω.

Κανονιοβολώ: Καταφέρω χτυπήματα με κανόνι.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1.Επιστολή του Οδυσσέα Ανδρούτσου προς τους κατοίκους του Γαλαξιδίου, 22 Μαρτίου 1821

«Αγαπημένοι μου Γαλαξιδιώτες, Ήταν βέβαια γραμμένα από τον Θεό να πάρουμε τα άρματα μια μέρα και να ορμήξουμε στους τυράννους μας, που τόσα χρόνια χωρίς έλεος μας τυραννούν. Τι τη θέλουμε, αδέλφια, αυτή την πολυπικραμένη ζωή, να ζούμε κάτω από τη σκλαβιά και το σπαθί του Τούρκου να ακονίζεται στα κεφάλια μας; Δεν βλέπετε που τίποτε δεν μας απόμεινε; Οι εκκλησίες μας έγιναν τζαμιά και στάβλοι των Τούρκων. Καθένας δεν μπορεί να πει πως έχει κάτι δικό του, γιατί το πρωί βρίσκεται φτωχός σαν ζητιάνος στο δρόμο, οι οικογένειές μας και τα παιδιά

μας βρίσκονται στα χέρια και στην κρίση των Τούρκων. Τίποτε, αδέρφια, δεν μας έμεινε, δεν είναι λοιπόν σωστό να σταυρώσουμε τα χέρια και να κοιτάμε τον ουρανό. Ο Θεός μας έδωσε χέρια, γνώση και νου·ας ρωτήσουμε την καρδιά μας και ας πράξουμε γρήγορα ό,τι μας απαντήσει και ας είμαστε αδέρφια βέβαιοι πως ο πολυαγαπημένος μας Χριστός θα μας προστατεύσει. Ό,τι είναι να κάνουμε θα πρέπει να το κάνουμε μια ώρα γρηγορότερα, γιατί ύστερα θα χτυπάμε τα κεφάλια μας».

(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Επιστολή προκρίτων της νήσου Ὑδρας προς τους κατοίκους της Εύβοιας

«Ο ιερός ούτος πόλεμος, αδελφοί, γίνεται υπέρ της πατρίδος... Αυτή η

θεία εποχή, την οποίαν ο Θεός ευλόγησεν, είναι σωτηρία του χριστιανικού γένους».

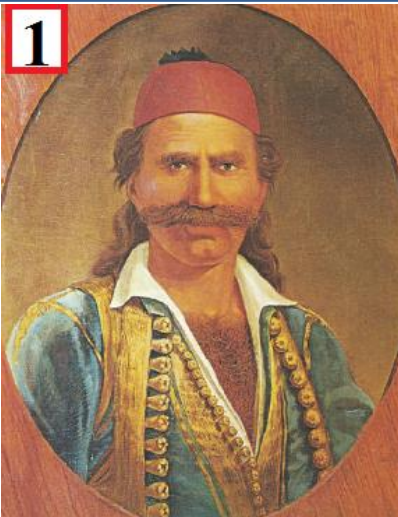
Α. Λιγνού, Αρχεία της κοινότητος Ὑδρας 1778-1832, Πειραιάς 1926, τ. 7, σσ. 280-281. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 263.

 Ματιά στο παρελθόν

Το δημοτικό τραγούδι

Το δημοτικό τραγούδι είναι ένα λογοτεχνικό είδος, με το οποίο άγνωστοι (σε μας) λαϊκοί ποιητές εξέφραζαν τους καημούς και τους πόθους των ανθρώπων. Ιδιαίτερη κατηγορία δημοτικών τραγουδιών α-

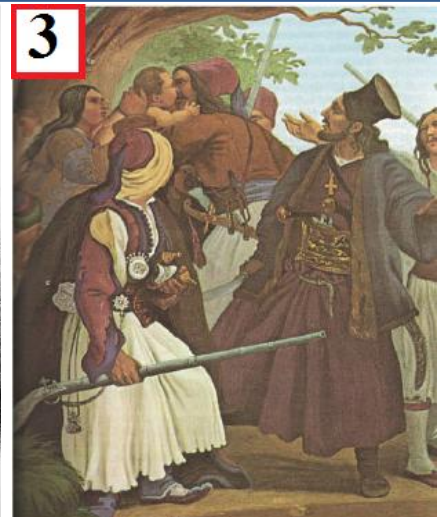
ποτελούν τα κλέφτικα τραγούδια, που δημιουργήθηκαν κυρίως κατά τον 18.αιώνα, τις παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης του 1821 και εμπνεύσθηκαν από τη δράση των Κλεφτών και των Αρματολών.

1
Ο Οδυσ-
σέας Αν-
δρούτσος

2
Ο Αλέξαν-
δρος Μαυ-
ροκορδά-
τος

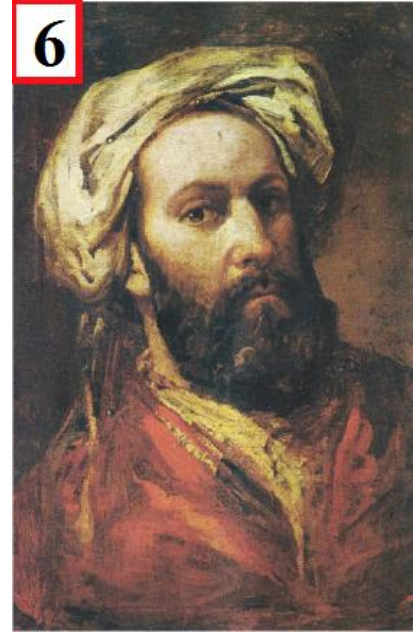
3
Ο Αθανάσιος
Διάκος συ-
γκεντρώνει
πολεμιστές

▲
Ο Αθανάσι-
ος Μασαβέ-
τας, που έ-
μεινε γνω-
στός ως Α-
θανάσιος
Διάκος επει-
δή είχε χει-
ροτονηθεί
Διάκονος

▲
Το μνημείο
του Διάκου
στη γέφυρα
της Αλαμά-
νας, όπου
σουβλίστηκε
από τους
Τούρκους

▲
Ο Ομέρ
Βρυώνης

7
Αλέξανδρος Ησαΐας, ζωγραφική απεικόνιση της μάχης της Αλαμάνας, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Οι επαναστατικές εστίες στη Στερεά Ελλάδα

👉 Ερωτήματα

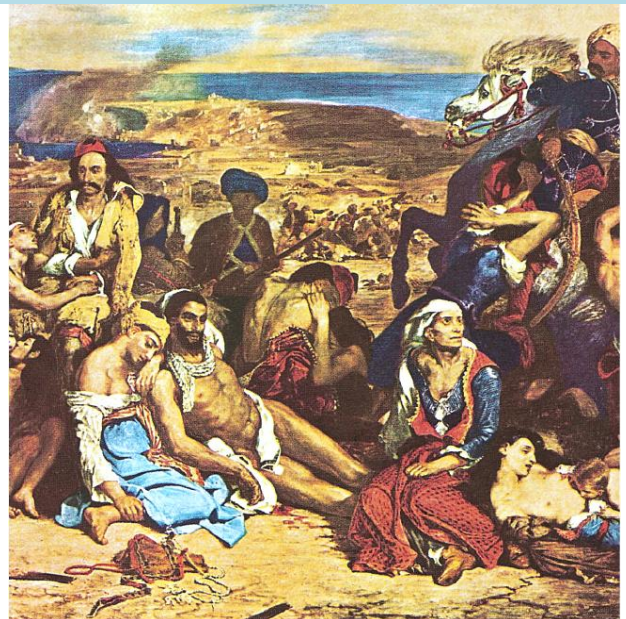
- Ποιες ήταν οι σημαντικότερες μάχες που δόθηκαν στη Στερεά Ελλάδα στο ξεκίνημα της Επανάστασης; Να τις σημειώσετε στο χάρτη.
- Με βάση την Πηγή 1, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας Ανδρούτσος στην προσπάθειά του να εμπυχώσει τους κατοίκους του Γαλαξιδίου;

Κεφάλαιο 5

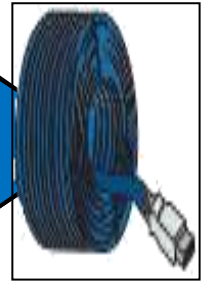
Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου

Η επανάσταση διαδόθηκε γρήγορα στα νησιά του Αιγαίου. Σπουδαίοι ναυτικοί, όπως ο Ανδρέας Μιαούλης και ο Δημήτριος Παπανικολής, προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες, είτε μεταφέροντας τρόφιμα και πολεμοφόδια στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα είτε προστατεύοντας τις παραπάνω περιοχές από τις επιθέσεις του τουρκικού στόλου.

Ευγένιος Ντελακρουά, Η σφαγή της Χίου, Παρίσι, Μουσείο Λούβρου ▶

Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου

Απρίλιος 1821: Η επανάσταση ξεκινά πρώτα στις Σπέτσες

Απρίλιος 1822: Καταστροφή της Χίου

Αύγουστος 1824: Ναυμαχία του Γέροντα

Η επανάσταση από την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα μεταδόθηκε σύντομα στα νησιά του Αιγαίου. Πρώτα επαναστάτησαν οι κοντινές Σπέτσες με τη Μπουμπουλίνα, τον Απρίλιο του 1821 και ακολούθησε η Ύδρα, με πρωτοστάτη τον πλοίαρχο Αντώνιο Οικονόμου. Στη συνέχεια ξεσηκώθηκαν τα Ψαρά, η Σάμος, η Κάσος και τα Δωδεκάνησα. Επαναστατική δραστηριό-

τητα εκδηλώθηκε και στην Κρήτη, ιδιαίτερα στα Σφακιά, ενώ οι κάτοικοι των Κυκλάδων φάνηκαν διστακτικοί.

Τα εξεγερμένα νησιά συμμετείχαν αποφασιστικά στον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821. Τα ελληνικά καράβια, παρόλο που ήταν λιγότερα σε αριθμό και μικρότερα σε χωρητικότητα, κυριαρχούσαν στο Αιγαίο, καθώς ήταν ταχύτερα και διέθεταν πληρώματα με μεγάλη ναυτική εμπειρία.

Οι Έλληνες ναυτικοί διακρίθηκαν σε τρία είδη πολεμικών επιχειρήσεων: α) στην πολιορκία παραθαλάσσιων κάστρων, όπως η Μονεμβασιά και το Ναυαρίνο και στην υποστήριξη χερσαίων μαχών από τη θάλασσα, β) σε καταδρομές στα παράλια της Μικράς Ασίας, όπου αιχμαλώτιζαν ή κατέστρεφαν εχθρικά

πλοία, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται ο τουρκικός στόλος να πλεύσει προς την Πελοπόννησο και γ) σε ναυμαχίες στο ανοιχτό πέλαγος, στις οποίες συμμετείχαν και τα περίφημα πυρπολικά, σκάφη γεμάτα με εύφλεκτο υλικό που προσδένονταν στα οθωμανικά πλοία και κατόπιν έπαιρναν φωτιά.

Σημαντική δράση στη θάλασσα ανέπτυξαν, ανάμεσα σε άλλους, οι Ψαριανοί Δημήτριος Παπανικολής και Κωνσταντίνος Κανάρης καθώς και ο Ανδρέας Μιαούλης από την Ύδρα.

Αντιδρώντας οι Τούρκοι, προχώρησαν σε αντίποινα σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού που κατοικούσε στα παράλια της Μικράς Ασίας αλλά και στα νησιά. Τον Απρίλιο του 1822 η Χίος καταστράφηκε ολοκληρωτικά από Τούρκους στρατιώ-

τες και οι περισσότεροι από τους κατοίκους της σφαγιάσθηκαν. Ήταν ένα γεγονός που συγκλόνησε τους χριστιανικούς λαούς της Ευρώπης.

Οι αποτυχίες του τουρκικού στόλου κατά το 1821 ανάγκασαν τον Σουλτάνο να ζητήσει τη συνδρομή του πασά της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή, ο οποίος διέθετε ένοπλες δυνάμεις εκπαιδευμένες από Ευρωπαίους αξιωματικούς.

Τα επόμενα χρόνια οι συγκρούσεις στη θάλασσα εντάθηκαν. Τους μήνες Μάιο και Ιούνιο του 1824 ενωμένος ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος επιτέθηκε στην Κάσο και τα Ψαρά, που αποτελούσαν τις κύριες ναυτικές βάσεις των επαναστατημένων Ελλήνων. Κι ενώ η διχόνοια ταλάνιζε τους Έλληνες, Τούρκοι και Αιγύπτιοι αποβιβάστηκαν στα δύο νησιά και μετά από σκληρές μάχες

με τους υπερασπιστές τους, τα κατέστρεψαν.

Σε ναυμαχία που πραγματοποιήθηκε τέλη Αυγούστου του 1824 στον κόλπο του Γέροντα, στα παράλια της Μικράς Ασίας, ο ελληνικός στόλος κατάφερε να νικήσει τον ογκώδη τουρκοαιγυπτιακό. Ο ναύαρχος Μιαούλης προκάλεσε σύγχυση στα εχθρικά πλοία με τους ελιγμούς που πραγματοποίησε, ενώ με επιτυχία χρησιμοποιήθηκαν και τα πυρπολικά, καταστρέφοντας μία φρεγάτα με 1.000 στρατιώτες και ναύτες. Μετά τη Ναυμαχία του Γέροντα, οι τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις διασκορπίστηκαν και υποχώρησαν αναζητώντας ασφαλές καταφύγιο.

Γλωσσάρι

Χερσαίες μάχες: Μάχες που γίνονται στην ξηρά.

Καταδρομές: Αιφνιδιαστικές επιθέσεις.

Αντίποινα: Πράξη που γίνεται σε εκδίκηση κάποιας άλλης.

Ταλανίζω: Βασανίζω, ταλαιπωρώ.

Φρεγάτα: Είδος πολεμικού πλοίου.

 Οι πηγές αφηγούνται...

1.Επιστολή κατοίκων της νήσου Ύδρας προς τους πλοιάρχους των ελληνικών πολεμικών, Ύδρα, 19 Απριλίου 1821 (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Εντιμότατοι κύριοι καπεταναίοι του ελληνικού στόλου, ο ξεσηκωμός του ελληνικού έθνους κατά των τυράννων του και η αποστολή του στόλου μας γίνεται με αποκλειστικό σκοπό να πλήξουμε τον κοινό εχθρό, ώσπου να αποκτήσουμε τα δίκαια και την ελευθερία μας. Όλες

οι έννοιες μας πρέπει να είναι προσηλωμένες σ' αυτόν τον σκοπό, του οποίου την υλοποίηση επιθυμούμε και βέβαια θα επιτύχουμε εάν οδηγηθούμε με φρονήματα άξια ελευθέρων ανδρών».

Α. Λιγνού, Αρχεία της κοινότητας Ύδρας 1778-1832, Πειραιάς 1926, τ. 7, σ. 280. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επανάστασεως, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 196.

2. Προκήρυξη των τριών ναυτικών νησιών Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών

«Ευσεβείς απόγονοι ανδρειοτάτων προγόνων, κάτοικοι των νήσων και της ξηράς, όσοι μένετε ακόμη

εις τον τουρκικόν ζυγόν, σηκωθήτε, πιάσετε τα όπλα διά την κοινήν ελευθερίαν. όσοι έχετε καράβια μικρά και μεγάλα αρματώσετέ τα και ενωθήτε με τον ελληνικόν στόλον... μη δειλιάσετε απόγονοι του Μιλτιάδου και Θεμιστοκλέους. μη φανήτε ανάξιοι της ελευθερίας σας. Ο πόλεμος γίνεται διά την πίστιν και την πατρίδα».

Σ. Ομηρίδου, Συνοπτική ιστορία των τριών ναυτικών νήσων Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών, Ναύπλιο 1831. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 198.

3.0 Μιαούλης στο Μεσολόγγι (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Στις 10 του μήνα αυτού, ήλθαν ο Μιαούλης και πολλοί άλλοι αξιωματικοί και ναύτες στο Μεσολόγγι. Ο Μιαούλης παρουσιάσθηκε στη Διευθυντική Επιτροπή. Αμέσως έτρεξαν όλοι οι Στρατηγοί και Οπλαρχηγοί να τον επισκεφθούν και να συγχαρούν ο ένας τους θριάμβους του άλλου. Αφού φιλήθηκαν με τον Μιαούλη, τον Σαχτούρη και τους υπόλοιπους καπετάνιους, έβλεπες την παρέα αυτών των νικητών της θάλασσας και της στεριάς να κάθονται μεγαλοπρεπώς σαν θεοί, να αναφέρουν τις συμφορές του παρελθόντος, ο ένας να διηγείται στον άλλο νίκες σαν θαύματα».
Νικολάου Κασομούλη, Ενθυμήματα Στρατιωτικά, εισαγωγή-σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, τόμ. 2, Αθήνα 1998, σσ. 106-107.

👁 Ματιά στο παρελθόν

Γυναίκες στον Αγώνα

Στην Επανάσταση του 1821 εξίσου σημαντική υπήρξε και η συμβολή των γυναικών, οι οποίες βοήθησαν με κάθε τρόπο. Η Μαντώ Μαυρογένους διέθεσε την πατρική της περιουσία στον Αγώνα, ενώ η Σπετσιώτισσα καπετάνισσα Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα συμμετείχε με τα καράβια της σε διάφορες πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων.

Η Μαντώ
Μαυρογένους

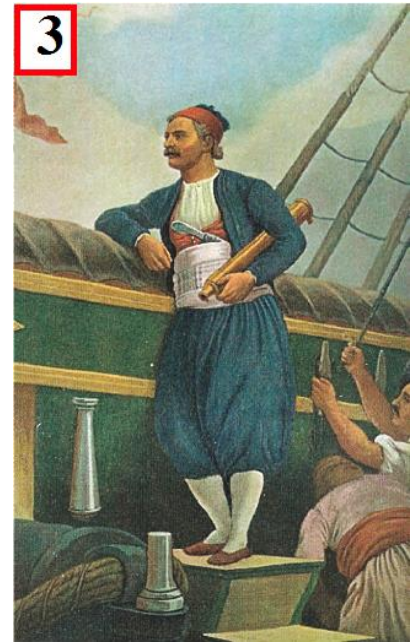
Η Λασκαρίνα
Μπουμπουλίνα

1
Ο Δημήτρι-
ος Παπανι-
κολής

2
Ο Ανδρέας
Μιαούλης

3
Ο Ανδρέας
Μιαούλης

4
Γ.Κ. Μιχαήλ, Η Ναυμαχία του
Γέροντα, Αθήνα, Εθνικό Ιστορι-
κό Μουσείο

▲ Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου

👉 Ερωτήματα

- Σε τι είδους επιχειρήσεις συμμετείχαν τα ελληνικά πλοία;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιούνται προκειμένου να πεισθούν οι Έλληνες να επαναστατήσουν έναντι των Τούρκων;

Περιεχόμενα 2ου τόμου

ΕΝΟΤΗΤΑ Β

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

- 7. Οι δάσκαλοι του Γένους5
- 8. Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής25
- 9. Τα κυριότερα επαναστατικά κινήματα39
- 10. Οι αγώνες των Σουλιωτών53

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1830)

-66
- 1. Η Φιλική Εταιρεία73
- 2. Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία
.....86
- 3. Η επανάσταση στην Πελοπόννησο100

4. Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα	116
5. Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου	131

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.